

**Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Брижеватий В.М., Сизов А.І.

**ЕКОНОМІКА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ОБОРОННОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ**

Навчальний посібник

Частина I

**Київ
2014**

УДК 338.45: 623 (075)

ББК 65.30: 68 я 73

Б 87

Рецензенти:

І.Ю. Марко - доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України директор Департаменту фінансів Міністерства оборони України,

Ю.Б. Медведєв - кандидат економічних наук, доцент завідувач кафедри економіки та фінансового забезпечення факультету військової підготовки Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

О.Д. Рожко - кандидат економічних наук, доцент заступник директора Інституту післядипломної освіти з навчальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рекомендовано до друку Вченою радою

Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 20 березня 2014 року)

Брижеватий В.М., Сизов А.І.

Б 87 Економіка Збройних Сил України як складова частина оборонної економіки країни. – К.: ВІКНУ, 2014. – 59 с.

У навчальному посібнику розкрито загальні засади економіки Збройних Сил України. Головна увага зосереджена на предметі, методах вивчення економіки Збройних Сил України, ефективності витрачання коштів виділених на оборону країни.

Навчальний посібник розрахований на викладачів, курсантів та усіх хто цікавиться питаннями економіки Збройних Сил України.

УДК 338.45: 623 (075)

ББК 65.30: 68 я 73

ЗМІСТ

1. Предмет вивчення дисципліни економіка Збройних Сил України.....	4
2. Методи вивчення (пізнання) Економіки Збройних Сил України.....	11
3. Особливості прояву економічних законів та категорій в економіці Збройних Сил України.....	14
4. Структура та принципи організації економіки Збройних Сил України.....	24
5. Науково-технічний прогрес в засобах ведення збройної боротьби та його вимоги до економічного забезпечення військ.....	32
6. Показники соціально-економічної ефективності функціонування Збройних Сил України.....	34
Питання для самоконтролю.....	43
Додатки.....	44
Література.....	57

1. Предмет вивчення дисципліни економіка Збройних Сил України.

На сьогоднішній день існує багато економічних наук які вивчають різні питання щодо ефективного використання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів в різних сферах діяльності людини (як в матеріальному так і в нематеріальному виробництві, як у воєнній сфері так і не воєнній сфері). Наприклад, економічна теорія, воєнна економіка, економіка промисловості, економіка підприємства та багато інших. Постає логічне питання, невже у військових є такі специфічні питання на які не можуть дати відповідь класичні економічні науки? Невже потрібно створювати в доданок до вже існуючих економічних наук ще одну науку таку як Економіка Збройних Сил України? Давайте разом з Вами спробуємо знайти відповідь на ці запитання.

Слово “економіка” грецького походження і перекладається як мистецтво ведення домашнього господарства.

„Економіка є сферою життя суспільства, яка охоплює виробництво благ, обмін ними, розподіл і споживання їх.

При цьому обов’язково треба враховувати, по-перше, що економіка не може бути реальністю без людей. По-друге, це не тільки і не просто люди, а й продукти їхніх думок (наука, технологія). Невід’ємною складовою економіки є природне середовище, на яке впливають і пристосовують для своїх потреб люди.”¹

Якщо взяти економічний словник-довідник під редакцією д.е.н. професора Мочерного С.В. то він дає наступне визначення терміну економіка:

„Економіка – це найважливіша сфера суспільних відносин, виробництва, розподілу, обміну і споживання результатів людської діяльності, а також їх ефективного використання.”²

Поняття „економіка” розглядається в двох значеннях:

- як сфера господарського життя;
- як наука, що вивчає цю сферу.³

Давайте розглянемо, з точки зору економіки, господарське життя країни або іншими словами це економіку країни. Економіка кожної країни розвивається в системі суспільного поділу праці. Тому економіка кожної країни складається:

- ✓ з одного боку, з економіки основних виробничих ланок, наприклад: підприємства, фірми або організації,

¹ Основи економічних знань: Навчальний посібник/ А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – 2-ге видання перероблене і доповнене – К.: Вища школа 2002. – 543с. (20)

² Економічний словник-довідник: За редакцією доктора економічних наук, професора С.В.Мочерного – К.: Феміна 1995. – 368с.

³ Сучасна економіка: Навчальний посібник/ П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – К.: Вища школа, 2005. – 325с. (4)

- ✓ а з другого боку, з економіки окремих галузей господарства країни або сфер діяльності держави, наприклад: промисловості, будівництва, Збройних Сил).

З точки зору суспільного поділу праці економіка Збройних Сил України має місце. *Але чому ми її виділяємо як окрему галузь? Щоб дати відповідь на це питання потрібно розглянути структуру суспільного виробництва.*

Структура суспільного виробництва охоплює матеріальне і нематеріальне виробництво.

У матеріальному виробництві створюються:

а) *матеріальні блага* — вугілля, цемент, метал, папір, будівлі, одяг, взуття, машини, обладнання, сільськогосподарська продукція, хімічні вироби, електроенергія, тепло та інше;

б) *матеріальні послуги* — вантажний транспорт, оптова торгівля, обслуговування і ремонт техніки, обладнання виробничого призначення та інше.

Нематеріальне виробництво передбачає створення:

а) *нематеріальних послуг* — громадське харчування, пасажирський транспорт і зв'язок (що обслуговує населення), побутове обслуговування, охорона здоров'я, оборона, охорона суспільного порядку та інше;

б) *духовних цінностей* — освіта, культура, мистецтво тощо.

Виробництво матеріальних і нематеріальних послуг становить **сферу послуг**. Вона охоплює підприємства й галузі, що виробляють як матеріальні, так і нематеріальні послуги (наприклад, транспорт, зв'язок, оборона країни, охорона суспільного порядку).

Зазначені галузі самі по собі не створюють матеріального продукту. Проте корисний ефект, що створюється, наприклад Збройними Силами України - на які відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, можна спожити лише через економію часу і ресурсів які потрібно витратити суспільству на забезпечення оборони країни. Тому ці галузі є структурним елементом матеріального виробництва.

Матеріальне виробництво — це головна сфера людської діяльності. Вона зумовлює виникнення, становлення і розвиток нематеріального виробництва. В свою чергу, *нематеріальна сфера має великий вплив на розвиток матеріального виробництва.*

Це твердження можливо довести прикладами наведеними нижче.

По-перше, в період науково-технічного прогресу в засобах ведення збройної боротьби стають більш тісними зв'язки війни та економіки. Більшими темпами зростають об'єми військового споживання.

Ф.Енгельс у свій час довів в роботі “Анті Дюринг” що “ вооружение, тактика и стратегия, способы ведения войны, ее продолжительность, размах битв зависят прежде всего от экономических условий ...”⁴.

⁴Маркс К., Энгельс Ф.,Собрание сочинений 2-ге видання Т.20. с.173.

Міністр оборони США К.Уайнбергер визначив, що в 1983 році 62 галузі економіки країни робили поставки озброєння, військової техніки та військового майна Пентагону⁵.

Збільшення економічних потреб Збройних Сил приводить до притягнення в процес їх забезпечення нових галузей економіки держави, до виробництва продуктів військового призначення, до появи в економіці держави особливого сектору економіки який займається виробництвом озброєння і військової техніки, його модернізацією та ремонтом.

По-друге, за даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру „СИПРИ-2010” витрати на військові потреби в 2010 році дорівнюють 1,630 трлн. дол. що становить 2,6% світового ВВП, або приблизно 236\$ на кожну людину на землі. Військові витрати в світі в 2010 році зросли на 50,3% в порівнянні з 2001 роком. (Додаток 11)

До держав з самими високими воєнними витратами в 2010 році включили США 43% світових військових витрат, Китай 7,3%, Велика Британія 3,7%, Франція 3,6%, Росія 3,6%. Частка воєнних витрат першої п'ятірки складає 61,2% світових воєнних витрат. Частка воєнних витрат другої п'ятірки складає 13,7% (Японія 3,3%, Саудівська Аравія 2,8%, Німеччина 2,8%, Індія 2,5%, Італія 2,%). Частка воєнних витрат третьої п'ятірки складає 7,8%. Частка воєнних витрат решти країн світу складає 17,3%. Тобто частка воєнних витрат 15 країн світу з найвищими воєнними витратами складає 82,7% з них половину цих витрат належить США (43%). Додаток 12.

По-третьє, якщо розглянути всю економічну діяльність держави по забезпеченню її обороноздатності відносно Збройних Сил то видно, що одна частина цієї діяльності проводиться в межах структурної організації Збройних Сил, а друга частина поза її межами.

Поза межами Збройних Сил виробляється військова техніка та озброєння, військове майно, продукція виробничо-технічного призначення. Але для забезпечення високої бойової готовності цього мало. Потрібно в самих Збройних Силах продовжувати ці процеси шляхом поєднання матеріального та людського фактора бойової готовності військ. По іншому цей процес має назву *військово-економічної діяльності*.

Військово-економічна діяльність в Збройних Силах з *одного боку* спонукається необхідністю організації розподільчих процесів по забезпеченню всім необхідним структурних підрозділів, організацією ефективного споживання кінцевого військового продукту, а з *другого боку* як продовження та завершення процесу виробництва засобів збройної боротьби і кінцевого формування матеріально-технічної бази Збройних Сил розпочатого в галузях економіки держави.

Матеріальні засоби призначені для Збройних Сил поступають до відповідних місць зберігання (баз, складів, арсеналів). Далі ця продукція

⁵ Экономика Вооружённых Сил СССР: Учебное пособие/ С.М.Ермаков - М.: Военное издательство 1989.- 216с.

(озброєння, військова техніка) в Збройних Силах проходить процес підготовки для використання в інтересах бойової готовності військ, наприклад:

- транспортування до місць застосування, зберігання;
- капітальному будівництві (обладнанні) позицій;
- монтаж обладнання;
- ремонт та модернізація;
- технічне обслуговування.

З вищенаведених прикладів ми бачимо, що в сфері оборони країни обертаються значні (трудові, матеріальні та фінансові) ресурси. Одна частина ресурсів виділених на оборону споживається економікою країни, наприклад, в оборонно-промисловому комплексі, при створення державного резерву та інше. Інша частина ресурсів споживається безпосередньо в межах Збройних Сил України.

Тобто, в межах Збройних Сил України виникає потреба в умінні ефективно використовувати отримані ресурси на створення такого нематеріального блага для суспільства як оборона країни. Потреба в умінні управляти ресурсами виникає через їх обмеженість. Обмеженість ресурсів полягає в тому, що суспільство не може запропонувати ресурсів стільки скільки потребують або хочуть отримати в своє розпорядження Збройні сили України.

Предмет Економіки Збройних сил як науки.

Ми з Вами визначали вище що поняття „економіка” розглядається не тільки як сфера господарського життя но і як наука яка вивчає цю сферу.

Наука існує тільки там де вдається побудувати предмет дослідження. Але зробити це без чіткого уявлення про об’єкт дослідження просто неможливо. Для того щоб відповідати своєму призначенню економіка Збройних сил як наука повинна мати свій, чітко визначений предмет і об’єкт дослідження.

Крім того питання про предмет будь-якої науки визначає її умовні межі, її наукову теорію.⁶

Так що ж таке об’єкт дослідження? Первісно, ще в Аристотеля, поняття „об’єкт” позначало носія властивостей, станів і дій, тому було тотожним поняттю „субстанція”, тобто об’єкт – це те, на що спрямована пізнавальна та інша діяльність. Це не єдине визначення об’єкта дослідження. Так об’єктом дослідження може бути процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і вибране для вивчення⁷. Або об’єднані в певному понятті знання, які

⁶ Смаглюк В.І. До питання про об’єкт і предмет науки, яка обслуговує військову справу // Наука і оборона.- 2005.- №3.- С.51-54.

⁷ Довідник здобувача наукового ступеня .-К.: Толока, 2003.

породжують проблемну ситуацію і визначаються сферою наукових досліджень⁸.

Проблемною прийнято називати таку ситуацію, за якої наявні стратегії діяльності та весь арсенал минулого досвіду не дають змоги людині розв'язати труднощі, що виникли, тому потрібно створювати нову стратегію, не схожу на попередні. В теорії наукового пізнання проблемною насамперед вважають пізнавальну ситуацію, яка виражається в неможливості пояснити наявні факти в межах існуючого знання. Отже, з цього не випливає, що явище чи процес є об'єктом пізнання. Теорія пізнання визначає об'єкт пізнання як частину матеріального світу, з якою суб'єкт вступив у взаємодію⁹.

На нашу думку, за таких умов, об'єктом дослідження економікою Збройних сил виступають Збройні сили. Тому, що вони реально існують, розвиваються, містять власну сутність, закономірність і результати власної дії та розвитку.

Що стосується предмету дослідження, то нам всім відомо, що предмет дослідження міститься в межах об'єкта дослідження. Предметом дослідження виступають знання, які замінюють реальний об'єкт, знання про явища, що ним породжуються, та процеси, що в ньому відбуваються.

Предметом дослідження доцільно вважати „виділений у мисленні ... аспект фізичної або духовної (інтелектуальної) реальності, який існує, функціонує і розвивається за об'єктивними законами, що не залежать від людини, хоча, можливо, й породжені нею”¹⁰.

Іншими словами, предмет науки це властивості об'єкта та процеси, що в ньому відбуваються¹¹.

На сьогоднішній день, Збройні сили, є об'єктом дослідження багатьох наук. Але предметом будь-якої науки яка вивчає Збройні сили може бути лише та сфера діяльності яка не може бути вивчена іншими науками, а саме, всі аспекти діяльності Збройних сил в мирний і воєнний час.

Для того щоб визначити предмет дослідження для економіки Збройних сил потрібно визначити такі процеси та явища що проходять в межах Збройних сил і не вивчаються іншими науками.

Так „основним предметом дослідження воєнної науки є збройна боротьба у війні. Вона досліджує характер і закономірності збройної боротьби, способи її підготовки та ведення в стратегічних операціях і тактичних масштабах; склад, організацію та технічне оснащення Збройних сил; проблеми військового навчання та виховання; склад, форми та методи управління (керівництва) військами (силами) в мирний та воєнний час; залежність збройної боротьби від економіки, та від її впливу на економіку та

⁸ Селетков С.Г. Соискателю учёной степени.- 3-е издание-Ижевск: ИЖГТУ, 2000.- 176с.

⁹ Лекторский В.А. Субъект, объект, познание.- М.:Наука, 1980.- 360с.

¹⁰ Философский словарь/ Под редакцией И.Е.Фролова.-М.: Политиздат, 1987.

¹¹ Смаглюк В.І. До питання про об'єкт і предмет науки, яка обслуговує військову справу // Наука і оборона.- 2005.- №3.- С.51-54.

економічне забезпечення будівництва, підготовки та бойового застосування Збройних сил”¹².

Економіка воєнна це специфічна частина (особливий вид) народного господарства, що забезпечує оборонні потреби держави; система теоретичних знань (наука) про закономірності економічного забезпечення оборонних потреб держави¹³.

Доктор економічних наук, професор Мунтіян В.І. запропонував використовувати замість терміну „воєнна економіка” термін „оборонна економіка” через те, що Україна була і є державою, якій притаманна мирна політика, а її Воєнна Доктрина має оборонний характер. І визначив що предметом дослідження теорії оборонної економіки є воєнно-економічні відносини в їх сукупності¹⁴.

Виходячи з вище наведеного предметом дослідження в економіці Збройних сил виступають економічні відносини які виникають в Збройних силах під час забезпечення потреб постійної високої бойової готовності військ і сил флоту¹⁵. На нашу думку, формування предмету досліджень для економіки Збройних сил в такому вигляді підходить більше для країн з командною економікою де витрати на оборону планувались у вигляді детальних, послідовних планів, які були засновані на розподілі ресурсів. За основу для розподілу ресурсів береться здатність Збройних сил виконувати свої завдання відповідно до чинного законодавства та показники бойової готовності військ. Це було дієвим підходом до спрямування економічних ресурсів країни на задоволення військових вимог. Але такий механізм просто не працює в країнах з економіками вільного ринку й демократичними системами, де питання, скільки грошей отримають збройні сили, вирішують парламентарі¹⁶.

Якщо ми проаналізуємо дані щодо фінансування потреб Збройних Сил України з 1992 по 2010 роки (Додаток 3,4), то побачимо що рівень фінансування Збройних сил був і залишається на сьогоднішній день дуже низьким.

За таких умов, при визначенні майбутнього обрису Збройних сил та завдань які на них покладаються, за основу потрібно брати показники наявних ресурсів держави які вона готова виділити на оборону.

¹² Военный энциклопедический словарь/ Председатель Главной редакционной комиссии С.Ф. Ахромеев.- М.: Воениздат, 1986. – 863с., С. 136.

¹³ Советская военная энциклопедия: В 8 т. Председатель главной редакционной комиссии Огарков Н.В.-М.: Воениздат, 1976-1980. – Т.8.- С.567.

¹⁴ Мунтіян В.І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. - К.: НДФІ, 1998. – 464с., С.15.

¹⁵ Экономика Вооружённых Сил СССР. Учебное пособие. М.: Военное издательство, 1989.- 215с., С.6.

¹⁶ Розбудова безпеки і оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, Віллема Ф. Ван Йкелена. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.148

Виходячи з вищенаведеного ми приходимо до висновку, що в зв'язку з переходом України до економіки ринкового (вільного) типу змінюються пріоритети в державі щодо розподілу наявних ресурсів країни. Це, в свою чергу, змушує керівництво Міністерства оборони міняти підходи щодо порядку планування та використання ресурсів виділених на оборону, а предмет дослідження економіки Збройних сил як науки потребує уточнення.

І пропонується сформулювати його так: *предметом дослідження економіки Збройних Сил України є сукупність економічних відносин які виникають в Збройних силах під час всебічного, постійного, ефективного і повного забезпечення потреб високої бойової готовності військ обмеженими трудовими, фінансовими та матеріальними ресурсами.*

Економіка Збройних Сил - відносно самостійна частина економіки, яка визначається особливостями самої сфери, в межах якої відбуваються економічні процеси.

Якщо матеріальну основу військової економіки складають виробничі потужності для виробництва військової продукції, то матеріальну основу Економіки Збройних Сил складають знаряддя специфічної військової праці, капітальні вкладення в засоби їх матеріально-технічного забезпечення.

Має відмінність по своїй економічній сутності праця робітників в промисловості, де виробляється озброєння і військова техніка, і праця військовослужбовців Збройних Сил. В одному випадку це праця по створенню споживчої вартості, а в другому - по використанню її в інтересах підвищення обороноздатності держави.

Економіка Збройних Сил розглядається з двох сторін. *З одного боку це частина структурної організації Збройних Сил, спеціальний військово-господарський механізм, призначений для економічного забезпечення потреб Збройних Сил. З іншого боку це галузь знань, наука, яка вивчає закономірності економічного забезпечення постійної бойової готовності військ в умовах обмеженості трудових, фінансових та матеріальних ресурсів.*

Якщо оборонна економіка вивчає загальні закономірності забезпечення обороноздатності держави та ведення війни, то економіка Збройних Сил вивчає конкретні закономірності формування і використання продукції військового призначення безпосередньо в рамках Збройних Сил України, відповідно до їх функцій та завдань.

Вивчення законів та закономірностей економічного забезпечення Збройних Сил України дасть можливість більш ефективно витратити кошти на оборону.

2. Методи вивчення (пізнання) Економіки Збройних Сил України.

Ми з Вами відмічали вище, що економіка Збройних сил це не тільки сфера господарського життя Збройних сил но і наука. А як відомо, кожній науці властиві відповідні методи за допомогою яких проводяться дослідження.

Економісти відносяться до предмету своїх досліджень з науковою об'єктивністю, так само як фізики, хіміки чи математики. Вони розробляють теорії, накопичують фактичні дані та аналізують їх з метою підтвердження або спростування теоретичних концепцій (знань).

Початківцям іноді незрозуміло як економіка може стати предметом теоретичних досліджень. Економісти не використовують в своїх дослідженнях прибори, не проводять практичних досліджень.

Сутність науки полягає в науковому методі – тобто в розробці та перевірці різних теорій. Науковий метод досліджень використовується всіма науковцями. Альберт Ейнштейн говорив: "Наука – це не що інше, як екстракт щоденних роздумів."

Так одним з наукових методів досліджень економіки є метод спостереження, теорія і знову спостереження.

Ісаак Ньютон, видатний вчений і математик 17 століття, задався питанням: „А чому яблуко падає з яблуні?” Пошук відповіді на це питання привів вченого до розробки теорії гравітації. Ця теорія застосовується не тільки до яблук що падають з яблунь, но і долюбих двох об'єктів у Всесвіті. Наступна перевірка цієї теорії показала що вона відмінно діє в багатьох випадках. Як бачимо, теорія гравітації з успіхом пояснила спостереження за яблуком. Зараз цю теорію вивчають всі студенти–фізики.

Нероздільний зв'язок теорії і спостережень за феноменами реального життя властиві і економічній науці.

Ми з Вами служимо в армії яка не відповідає вимогам сьогодення і потребує проведення відповідних реформ: змін у завданнях ЗСУ, формах та способах їх застосування. Цей факт вже визнаний керівництвом держави і Міністерства оборони. “Ігнорування, свого часу, новітніх методів досліджень ЗС як складної системи, відсутність комплексного системного бачення призвели до хибного шляху розвитку державної оборонної сфери в цілому. ... На сьогоднішній день, ми маємо конгломерат трьох небезпечних для суспільства та держави моделей Збройних сил: перша – модель деградації, друга – проїдання, третя – марнотратства.”¹⁷ Тобто іншими словами В.І.Мунтіян створив теорію моделей армій в залежності від розміру їх фінансування.

Тепер розглянеми з Вами як діє метод спостереження, теорія і знову спостереження. *Спостереження* – Збройні сили України не відповідають вимогам сьогодення. *Теорія* – модель армії країни залежить від рівня рівня її

¹⁷ Матеріали брифінгу заступника Міністра оборони Мунтіяна Валерія Івановича від 29 березня 2004 року: “Необхідність реформування ЗСУ на сучасному етапі.”

фінансування. Далі знову спостереження з метою спростування або підтвердження теорії.

Основний інструмент економіста – теорія і спостереження. Але на відміну від інших науковців у економістів є одна перешкода для досягнення поставленої мети. В економічній науці не можливо поставити експеримент, який би спростував або підтвердив висунуту теорію. Над суспільством не можливо проводити експерименти основною метою яких є збір інформації. Економісти мають справу лише з тими даними які світ “побажав” їм представити. Тому економісти компенсують відсутність можливості проведення досліджень увагою на запропоновані життям природні експерименти.

Наступний науковий метод досліджень – метод припущень.

Економісти вдаються до припущень з тих самих причин як і інші науковці: припущення спрощують розуміння світу. Якщо ми займались вивченням міжнародної торгівлі, наприклад, можемо припустити що світ складається тільки з двох держав, кожна з цих держав випускає два види товарів. Хоча справді це не так. Але метод припущень дає нам змогу зосередити увагу та відволіктись від незначних в даному випадку факторів. Аналізуючи міжнародну торгівлю за допомогою методу припущень нам простіше зрозуміти особливості обміну між країнами в більш складному світі, в якому ми живемо.

Мистецтво наукового образу мислення полягає в правильному рішенні щодо характеру припущень.

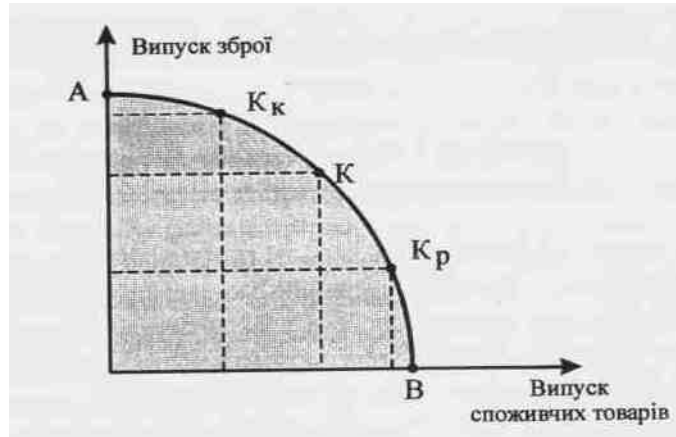
Наступний науковий метод досліджень – метод економічні моделі.

Викладачі анатомії використовують на своїх заняттях малюнки тіла людини зі всіма основними органами. Але ці малюнки ніхто не сприймає як живу людину. Малюнки стилізовані, в них опущено багато деталей. Але недостаток реалізму не ускладнює розуміння студентами складу тіла людини.

В своїй практиці економісти також використовують різні моделі у вигляді діаграм, графіків, рівнянь. В економічних моделях також не вистачає реалізму, в них пропущені деякі деталі. Їх відсутність і дозволяє нам скоріше зрозуміти важливі речі. Економічні моделі враховують також не всі економічні фактори. Всі економічні моделі побудовані на певних припущеннях. Наприклад, модель співвідношення між цивільним та воєнним секторами економіки (малюнок 1).

Припустимо, що виробництво може бути поділене на дві частини: випуск озброєння та виробництво споживчих товарів. Дугоподібна крива **АКВ** показує можливі співвідношення виробництва озброєння та споживчих товарів у визначеному році - назвемо її межею виробничих можливостей. В точці **А** економіка виробляє тільки зброю і не створює ніяких споживчих товарів. В точці **В**, навпаки, випускаються тільки товари широкого вжитку. Точкою **К** позначено спільне виробництво озброєння та товарів народного споживання у деякому співвідношенні один до одного. Точки **Кр** і **Кк**

показують співвідношення виробництва озброєння і товарів народного споживання, характерне для країн з ринковими та командно-адміністративними методами управління.

Малюнок 1. Співвідношення між цивільним та воєнним секторами економіки.

3. Особливості прояву економічних законів та категорій в економіці Збройних сил України.

Економічні закони відображають найбільш суттєві, типові риси функціонування і розвитку тієї чи іншої системи виробничих відносин. Характер і форми дії економічних законів, ті зовнішні їх риси, в яких вони проявляються, залежать від типу власності на засоби виробництва, ступеню корпорації виробництва, глибини та характеру зв'язку між суб'єктами виробничих відносин.

Сучасна економічна наука розрізняє загальні і специфічні економічні закони. Загальні економічні закони властиві всім, або деяким економічним формаціям, специфічні - певному способу виробництва.

Кожна наука має свій понятійний апарат. Успішне вивчення теорії значною мірою залежить від з'ясування сутності понять і категорій. Як людина розуміє сутність речення або думки зі слів, з яких вони складаються, так і сутність теорії можна зрозуміти виходячи з понять, за допомогою яких викладений її зміст.

Усі поняття, що використовуються в економіці Збройних Сил України також, поділяються на загальні та специфічні. Як і інші науки економіка Збройних Сил України не може користуватись лише специфічними поняттями. Вона активно використовує так звані наскрізні поняття, які вивчаються в багатьох науках, наприклад в курсах філософії, політології, соціології та інших.

Зміст економічних законів.

Економічні закони відбивають постійні суттєві причинно-наслідкові зв'язки. В економічному законі перехід від процесу-причини до процесу наслідку являє собою особливу форму руху, де один економічний процес породжує інший, а внутрішнім імпульсом є об'єктивна економічна суперечність.

Суперечності дії економічних законів вирішуються не автоматично, а через суспільні дії людей.

Отже, форми прояву економічного закону – це результат дії його причинно-наслідкового зв'язку. Це те, що можна спостерігати на поверхні розвитку економічних явищ.

Форми прояву економічного закону впливають на економічні процеси, на розвиток економіки в цілому і економіки Збройних сил в тому числі. Оптимальні умови функціонування зумовлюють раціональні форми прояву економічного закону. У випадку коли економічний закон реалізується на практиці в умовах, що відхиляються від нормальних, тоді форми прояву закону відхиляються від нормальних і призводять до негативних соціально-економічних наслідків.

Зміст економічного закону містить його кількісне вираження, або інакше кажучи, математичну модель закону

Пізнання економічних законів.

Процес пізнання економічних законів – це відкриття певного економічного закону, виявлення механізму його дії.

Є два шляхи пізнання економічних законів:

- через виявлення нових законів
- через поглиблення розкриття змісту, механізму дії та взаємодії існуючих законів.

Науковий шлях пізнання економічних законів передбачає три ступеня пізнання:

Перший ступінь полягає в тому, що економічні закони слід розглядати як закони реального існуючого життя суспільства. З багатьох тисяч економічних зв'язків вибирають найбільш значні які мають стійкий характер.

Другий ступінь пізнання економічних законів спирається на перший і реалізується у процесі наукової діяльності людей. Пізнання відбувається як теоретичне відображення реально існуючих об'єктивних законів. Це відображення може бути більш або менш повним і дістає вираження в законах науки.

Третій ступінь пізнання економічних законів полягає в апробації законів науки в дії. На підставі отриманих практичних результатах роблять певні висновки, узагальнення, вносять відповідні поправки до наукових визначень економічних законів.

Застосування економічних законів.

Механізм застосування економічних законів містить комплекс заходів, спрямованих на подолання економічних суперечностей, розробку форм, принципів і методів використання економічних законів з метою ефективного ведення господарства.

Розрізняють три рівні використання економічних законів:

- економіко-теоретичний рівень
- управлінський рівень
- використання економічних законів в практиці господарювання.

Всі вони у широкому розумінні належать до системи управління господарством.

Економіко-теоретичний рівень полягає в порівнянні результатів економічного розвитку з вимогами економічних законів. На основі отриманих порівнянь створюється наукова концепція розвитку економіки.

Управлінський рівень використання економічних законів є компетенцією органів управління. Спираючись на економічні закони вони визначають методи, форми та засоби господарювання.

На рівні використання економічних законів в **практиці господарювання** відбувається суспільна діяльність людей (праця). Суб'єкти господарювання не можуть будувати свою діяльність тільки на рішеннях

вищих органів управління, вони мають деяку самостійність. З багатьох питань суб'єкти господарювання не повинні чекати вказівок згори, а мають діяти згідно з вимогами економічних законів.

Форми прояву економічних законів в Збройних силах України.

Розглянемо особливості прояву економічних законів в економіці Збройних сил на прикладі декількох з них. Розпочнемо з економічного закону зростання потреб.

Його сутність полягає в наступному. *„Джерелом розвитку економіки є реалізація закону зростання потреб, сутність якого полягає в суперечності між розвитком продуктивних сил, розширенням обміну, що сприяє появі нових потреб, і обсягом та структурою споживання, які не відповідають новій системі потреб. Подолання цієї суперечності відбувається завдяки зростанню потреб.”*¹⁸

У демократичному суспільстві головними суб'єктами економіки, в тому числі й економіки Збройних сил, є особа, колектив, співтовариство рівноправних громадян, народ. Своїми активними цілеспрямованими діями вони впливають на розвиток науки, техніки, соціально-економічного прогресу, обороноздатності країни залежно від реалізації своїх інтересів.

Для того щоб мати сучасні Збройні Сили в нашій країні потрібно орієнтуватись на задоволення потреб та інтересів особового складу Збройних Сил.

Поняття «потреба» дуже містке. Кожна людина має свої потреби. Кожен колектив, в залежності від сфери діяльності, має свої потреби.

Людина виконуючи будь-яку роботу втрачає здатність до роботи пропорційно часу що потратила на її виконання. Для того щоб відновити свою працездатність їй потрібно задовольнити свої потреби наприклад у відпочинку, їжі.

Потреби породжуються двома визначальними причинами. **Перша** причина має фізіологічний характер, тому що людина як жива істота потребує певних умов і засобів існування. **Друга** причина є результатом суспільних умов, у яких люди перебувають і виховуються.

Комплекс всіх потреб людини (потребу в самозахисті, потребу в саморозвитку та інші) нам розглядати не потрібно. Для нашого дослідження потрібні тільки ті потреби, що пов'язані зі сферою діяльності людини як військовослужбовця, а в нашому випадку саме ті що пов'язані зі сферою проходження військової служби. Ці потреби мають назву економічних потреб.

Економічні потреби – це необхідність людини у життєвих благах, бажання володіти ними і використовувати їх за призначенням.

¹⁸ Сучасна економіка: Навчальний посібник/ П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – К.: Вища школа, 2005. – 325с. (4)

Особисті економічні потреби будь-якої людини, в тому числі це відноситься і до військовослужбовців, можливо поділити на три великі групи: *фізіологічні, духовні та соціальні.*

До *фізіологічних* потреб відносяться продукти харчування, одяг, взуття, житло, товари господарсько-побутового призначення.

До *духовних* потреб відносяться потреби щодо одержання освіти, підвищення кваліфікації, культурний відпочинок, предмети та послуги культурного призначення.

До *соціальних* потреб відносяться потреби щодо охорони здоров'я, дотримання правил особистої гігієни, житлово-побутових умов, умов праці, пенсійного забезпечення та інші.

Народження економічних потреб відбувається в виробництві, в процесі праці та пов'язано з ним.

А задоволення економічних потреб відбувається у споживанні, яке створює потребу.

Потрібно мати на увазі що потреби характеризують лише можливість споживання. Але для того щоб ця можливість перетворилась на дійсність, потрібно мати певні життєві засоби.

Дуже велике значення для Збройних Сил має те, що величезна роль економічних потреб полягає в тому, що вони спонукають військовослужбовців до дії. Якщо задоволення економічних потреб військовослужбовців відбувається в повному обсязі то їх дії спрямовуються в більшій мірі на виконання своїх службових обов'язків, завдань по підготовці і підтримці на належному рівні боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності ввіреної їм техніки та озброєння.

Якщо задоволення економічних потреб відбувається не в повному обсязі то дії військовослужбовців спрямовуються, в першу чергу, на задоволення своїх економічних потреб, а вже потім на виконання службових обов'язків, зі всіма наслідками що з цього витікають (порушення військової дисципліни, самовільне залишення військової частини, військові злочини, та інші).

Процес подолання суперечностей між розвитком продуктивних сил та обсягом і структурою споживання, на практиці, виявляється в змінах ступеня задоволення економічних потреб, зростанні вимог до кількості та якості засобів виробництва, що зумовлює появу досконаліших видів машин, верстатів, устаткування, предметів праці.

В економіці це призводить до зміни структури виробництва і витіснення існуючих потреб новими. А в Збройних силах це повинно приводити, для військовослужбовців, до перегляду в кращу сторону норм продовольчого, речового, квартирного, грошового забезпечення. Покращення рівня їх соціального захисту. Що і робиться в нашій армії в останні роки, наприклад: покращилось харчування військовослужбовців строкової служби Збройних сил, змінилась в кращу сторону військова форма, збільшилось грошове забезпечення.

До такого висновку прийшли і англійські спеціалісти. Вони підрахували, що значному залученню добровольців на військову службу сприяє відповідно

налагоджене матеріально-побутове забезпечення військовослужбовців цієї країни, а саме: достатньо добрі побутові умови, достатньо високе грошове забезпечення, в тому числі виплата надбавок до окладів, компенсація за оренду житла, а також високий рівень пенсійного забезпечення.

Постійно повинна покращуватись матеріально-технічна складова Збройних сил. Приймається на озброєння армії новітні зразки озброєння і військової техніки. Розробляються більш ефективні нові види та форми ведення бойових дій.

Характер та особливості ведення бойових дій в зоні Перської затоки та в Югославії свідчать про те, що успіх у сучасній війні досягається передусім розв'язанням двох завдань:

- *перше* завдання полягає в оснащенні Збройних Сил найсучаснішим озброєнням та військовою технікою;
- *і друге* завдання полягає в комплектуванні Збройних Сил професійно підготовленими військовими кадрами.

Форми прояву закону зростання потреб в армійському середовищі потрібно вивчати. А отримані знання постійно втілювати в життя. Це дасть змогу створити сучасні ефективні Збройні сили та підтримувати їх на відповідному рівні

Наступний економічний закон це закон рідкості. ***Причиною існування закону рідкості є виникнення суперечності між безмежними потребами та обмеженістю в ресурсах.***¹⁹

Обмеженість ресурсів є однією з важливих передумов розвитку і формуванню ринку. Знання цього закону дає можливість зрозуміти необхідність подолання суперечностей між зростанням потреб і обмеженістю в ресурсах.

Зростання потреб постійно наштовхується на обмеженість в ресурсах (трудових, фінансових та матеріальних, природних або створених людиною). Обмеженість має багато причин. Однією з них є природна обмеженість. Поступово вичерпуються запаси природних копалин нафти, газу, вугілля. Інші ресурси вважаються обмеженими через виробничі можливості тому, що виробництво деяких товарів відстає від зростання потреб на них.

Закон рідкості зумовлює певну поведінку людей в системі господарювання. Виникає проблема вибору використання ресурсів. Використання деяких ресурсів має певні межі. Вони не можуть одночасно використовуватись для задоволення ряду потреб. Люди змушені обирати той спосіб застосування ресурсів, який вони вважають найбільш раціональним. У реальному економічному житті на один ресурс може виникати декілька потреб, наприклад фінансові ресурси у вигляді державного бюджету. Можливості повного задоволення одночасно двох потреб з наявного ресурсу

¹⁹ Основи економічних знань: Навчальний посібник/ А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – 2-ге видання перероблене і доповнене – К.: Вища школа 2002. – 543с. (76)

в багатьох випадках немає. Треба обирати яку потребу задовольняти в першу чергу.

Форми подолання суперечності між безмежними потребами і обмеженістю в ресурсах наступні:

Зростання виробництва. Воно пов'язане з досягненнями науково-технічного прогресу. Досягнення науки і техніки для Міністерства оборони дають змогу приймати на озброєння військову техніку нового покоління яка має більшу ефективність. Це дасть змогу меншою кількістю техніки виконувати ті завдання що виконувала більша кількість техніки застарілих зразків.

Розвиток обміну ресурсів. Задовольнити потребу в ресурсах яких не вистачає можливо розвиваючи товарний обмін ресурсами. Наприклад, в Міністерстві оборони дозволено займатись економічною та господарською діяльністю з метою додаткового залучення фінансових ресурсів.

Створення заміників ресурсів. Наприклад, створення штучних будівельних матеріалів (композитів) які за своїми властивостями можуть бути кращими і дешевшими за природні.

Економія ресурсів. В Збройних силах в результаті проведення реформ зменшиться кількість військовослужбовців, робітників та службовців. Це дасть змогу вивільнені кошти направити на збільшення витрат воєнного бюджету на утримання одного військовослужбовця.

З дією закону рідкості Збройні сили України зустрічаються з року в рік у вигляді недостатнього фінансування Міністерства оборони з Державного бюджету України. Структура військового бюджету за світовими нормами повинна бути наступною: „утримання особового складу - 50 відсотків, проведення науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт, модернізацію, закупівлю озброєння та військової техніки - 25 відсотків, бойова підготовка та її матеріально-технічне забезпечення - 25 відсотків”²⁰.

На сьогоднішній день витрати на утримання Збройних сил складають біля 90-95% бюджету Міністерства оборони. Бюджет Міністерства оборони скласти за світовими нормами на сьогодні неможливо, це приведе до зростання витрат в бюджеті країни на оборону за рахунок зменшення витрат на інші цілі, наприклад на освіту або охорону здоров'я. Але проблему яка виникла потрібно вирішувати. Якщо держава не має можливості витратити більше коштів на оборону, тоді потрібно привести чисельність Збройних сил відповідно до можливостей (наявних фінансових ресурсів) країни. Іншими словами реформувати Збройні сили. Бувший Міністр оборони Марук Є.К. в інтерв'ю газеті “Сегодня” 14 квітня 2004 року говорив: ”что при не уменьшающемся бюджете от затрат на содержание структур, никак не

²⁰ Стенограма двадцять сьомого засідання, сесійний зал Верховної Ради України 12 листопада 2002 року виступ Міністра оборони Шкідченко В.П.

определяющих обороноспособность страны, освобождается около миллиарда гривен. Это значит, что мы с головы на ноги ставим бюджет»²¹

Сутність економічної категорії

Економічні категорії так само, як і економічні закони поділяються на загальні та специфічні. Загальні категорії відображають суттєві сторони і зв'язки економічного життя ряду суспільно-економічних формацій, специфічні категорії відображають процеси які притаманні конкретній суспільно-економічній формації або її частині.

Економічні категорії широко використовуються в економіці Збройних сил в якості інструментів військово-економічної політики, яка спрямована на підтримку високої бойової готовності військових частин.

Використання економічних категорій в Збройних силах здійснюється шляхом пізнання їх економічної суті і можливостей, з врахуванням особливостей того середовища в якому вони використовуються.

Люба економічна категорія завжди є поняттям, але не кожне поняття стає економічною категорією.

Економічні категорії відображають виробничі (економічні) відносини. Проте в практиці господарювання існують поняття, пов'язані з економічною політикою, з надбудовними явищами. Вони також використовуються в економічній науці, але не є економічними категоріями за своєю сутністю.

Сутність економічної категорії визначають за наступними критеріями:

- Економічні категорії повинні відображати не природні властивості речей, а суспільні виробничі відносини;
- Економічні категорії мають об'єктивний характер, через те що вони відбивають об'єктивну дійсність, відносини що існують поза нашою свідомістю;
- Значна частина категорій має історичний характер. Це означає що вони відповідають певним історичним умовам і відображують різні ступені економічного життя.

Форми прояву економічних категорій в економіці Збройних сил України.

Економіка Збройних Сил України, хоча і є частиною економіки України, має відносно самостійний характер і своє особливе суспільне призначення. Економіка Збройних Сил опанувала свої специфічні зв'язки і залежності, які проявляються як об'єктивно існуючі процеси і теоретично виражаються певними науковими поняттями - категоріями. В економіці

²¹ «Вооруженные силы: сокращение? нет, реформирование!» Министр обороны Украины отвечает на вопросы читателей и корреспондента "Сегодня". Александр Ильченко газета «Сегодня» от 14 апреля 2004 года №83 (1727).

Збройних Сил України, як в специфічній сфері економічної діяльності, поряд з загальними, більш складними економічними категоріями розвиваються свої специфічні поняття.

Однією з важливіших специфічних категорій економіки Збройних Сил є військова праця. *Військова праця* - частина сукупної суспільної праці яка полягає в виробництві специфічної послуги (блага) для суспільства у вигляді оборони країни.

Військова праця має певну самостійність порівняно з іншими видами трудової діяльності. В рамках сукупної суспільної праці представляє собою не просто сферу діяльності в системі суспільного розподілу праці, а особливу сферу застосування праці зі своїм внутрішнім специфічним поділом праці. Певна частина населення залучається до військової праці на основі загального військового обов'язку, а інша частина - за контрактом. Разом вони виступають учасниками трудового процесу особливого характеру який має назву військової служби.

Військова праця (служба) пов'язана з особливими засобами праці, це озброєння та військова техніка. Не вміле поводження з якими приводить до загибелі людей, наприклад трагедія на Скви́лівському літовищі яка сталася 27 липня 2002 року: 543 постраждалих, загинули 59 дорослих і 28 дітей, десятеро назавжди залишилися інвалідами.

Військова праця пов'язана з ризиком для життя, наприклад: участь в миротворчих операціях, в бойових діях (Ірак, Югославія), та інше.

До робочої сили (військовослужбовців) висуваються суворі вимоги. Щоб стати військовим потрібно мати відповідне здоров'я, вік, освіту, фізичні якості, пройти професійний відбір. Для деяких військових спеціальностей вирішальне значення має зріст військовослужбовця, наприклад на підводному човні не можуть проходити військову службу високі військовослужбовці навіть якщо вони відповідають наведеним вище вимогам.

Військова праця має специфічне призначення. Вона суттєво відрізняється від основної частини сукупної суспільної праці. Кінцевий результат не військової праці це виробництво товарів з метою їх подальшого продажу. За результатами виробленої продукції ми оцінюємо роботу робітника за яку він отримує заробітну плату. Кінцевий результат праці військовослужбовця складно визначити, а ще складніше оцінити. Тому військова праця має назву військової служби. За військову службу платити заробітну плату, з економічної точки зору, буде не правильно. Тому військовослужбовці отримують за свою працю грошове забезпечення.

Грошове забезпечення військовослужбовців – це вид забезпечення, встановлений державою для забезпечення особистих матеріальних, побутових та культурних потреб військовослужбовців.²² Конкретні види та норми грошового забезпечення для військовослужбовців Збройних сил

²² Военный энциклопедический словарь/ председатель главной редакционной комиссии С.Ф.Ахромеев. – М.: Воениздат, 1986. – 863с. (с.228)

України встановлюються Постановами Кабінету міністрів України відповідно до військового звання, займаної посади, вислуги років з врахуванням порядку та особливостей проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців. Грошове забезпечення в армії України складається з окладів грошового забезпечення (оклад за військовим званням та посадовий оклад) та додаткових видів грошового забезпечення. Додаткові види грошового забезпечення поділяються на: щомісячні, щорічні та одноразові.

Грошове забезпечення військовослужбовців та заробітна плата робітників це поняття не тотожні і принципово відрізняються одне від одного.

Грошове забезпечення виплачується в Збройних силах з 13 по 20 число кожного місяця²³ за поточний місяць. Заробітна плата робітникам та службовцям виплачується на початку наступного місяця за фактично відпрацьований робочий час (або за кількість виконаних робіт) в попередньому місяці.

Відповідно до положення про проходження військової служби військовослужбовцям, на відміну від робітників, зберігається виплата грошового забезпечення в повному розмірі у випадку хвороби, відпустки, протягом певного часу при переміщенні по службі та втраті посади. В разі загибелі військовослужбовця його сім'я отримує грошове забезпечення за місяць в якому загинув військовослужбовець в повному розмірі незалежно від дати смерті. Військовослужбовцям не виплачують грошову компенсацію за не використану відпустку, за роботу в нічний та надурочний час.

Кількість додаткових виплат (видів грошового забезпечення) в грошовому забезпеченні, на відміну від заробітної плати, набагато більша і нараховує близько 30 виплат.²⁴ Право на отримання відповідних додаткових видів грошового забезпечення залежить від умов проходження військової служби. Змінюються умови проходження військової служби змінюється відповідно і розмір грошового забезпечення.

За основу, при нарахуванні заробітної плати на виробництві, беруть кількість виробленої продукції. Кількість додаткових виплат невелика і носить, як правило, компенсаційний характер. Заробітна плата напряму залежить від часу який робітник фактично відпрацював.

Матеріальне забезпечення в Збройних силах має свої особливості і суттєво відрізняється від аналогічної діяльності на виробництві. *Матеріальне забезпечення в Збройних силах* - це діяльність по забезпеченню та здійсненню повсякденного забезпечення військ всіма видами матеріальних засобів. Матеріальне забезпечення військ здійснюється по видам забезпечення. Основними видами забезпечення в Збройних силах виступають: забезпечення ракетними та артилерійськими набоями, бронетанкове, автотракторне,

²³ Директор Департаменту фінансів МО України Іван Марко: „Зараз говорити про будь-які затримки фінансування, зокрема, за соціальними виплатами, жодних підстав немає”. Народна армія № 4 від 7.11.2005

²⁴ Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам. Введено в дію Наказом Міністра оборони України №260 від 11.06.2008 року.

інженерне забезпечення, забезпечення технікою та майном зв'язку, паливом, продовольством та іншими видами. Основу матеріального забезпечення військ складають рухомі запаси матеріальних засобів. Які безперервно поповнюються підвозом з тилу. Матеріальне забезпечення поділяється на тилове та спеціально-технічне забезпечення. До тилового забезпечення відноситься забезпечення паливом, продовольством, речовим майном, медичне. До спеціально-технічного забезпечення відноситься забезпечення озброєнням та військовою технікою, забезпечення ракетними та артилерійськими набоями, наприклад: бронетанкове, автотракторне, інженерне забезпечення та інші види. Тилове та спеціально-технічне забезпечення пов'язані між собою. Наприклад, забезпечення набоями це завдання спеціально-технічного забезпечення, а підвозом займається тил.

*Матеріальне забезпечення включає:*²⁵

- витребування,
- отримання запасів матеріальних засобів
- створення запасів матеріальних засобів
- їх облік,
- зберігання,
- видачу,
- поповнення витрат та втрат,
- відправку та підвезення підрозділам,
- маневр запасами.

Кінцеве військове споживання - самостійний економічний процес з своїми специфічними завданнями, закономірностями, внутрішньою сутністю. Кінцеве військове споживання виражає в абстрактному вигляді, процес експлуатації озброєння і військової техніки, який втрачає свою вартість на протязі років, одноразове споживання великих мас військового майна, продовольчого, пально-мастильних матеріалів, спеціальних видів палива. В економіці Збройних Сил України, як в особливій сфері є свої вартісні категорії, що є простими по відношенню до більш складних категорій, діючих в економіці країн.

²⁵ Военный энциклопедический словарь/ председатель главной редакционной комиссии С.Ф.Ахромеев. – М.: Воениздат, 1986. – 863с. (с.430)

4. Структура та принципи організації Економіки Збройних Сил України.

Для полегшення вивчення (для більш чіткого розуміння) економіки Збройних Сил потрібно визначити її структуру.

Структура економіки Збройних Сил, як військово-господарського механізму, розглядається за двома основними ознаками.

Перша ознака - *економічна*, друга - *організаційна*.

За економічною ознакою Економіку ЗСУ можливо поділити на дві сфери: *виробничу і невиробничу (споживчу)*.

Виробничий сектор економіки Збройних сил складається з 215²⁶ державних підприємств різного профілю. Керівництво Міністерства оборони вибудовує раціональну структуру управління цими підприємствами, тому всі підприємства об'єднуються в функціонально спеціалізовані групи. Ці групи формуються виходячи з необхідності нормального забезпечення тих функцій, які завжди залишаються в компетенції Міністерства оборони.

Перша група підприємств об'єднує підприємства що займаються ремонтом авіаційної техніки. Організація експлуатації військової техніки завжди передбачає її ремонт і обслуговування. В Збройних силах на сьогодні є 10 авіаремонтних підприємств вони згруповані в один концерн під назвою Авіавоєнремонт.

Друга група підприємств об'єднує підприємства що займаються ремонтом та модернізацією броньованої та автомобільної техніки. Вони об'єднані в концерн Техвоєнсервіс.

Третя група підприємств об'єднує підприємства що займаються ремонтом та модернізацією інженерної і спеціальної техніки, засобів протиповітряної оборони та зв'язку. Вони об'єднані в концерн Воєнремсервіс.

Головне завдання створених концернів полягає в забезпеченні максимальної ефективності використання можливостей ремонтних підприємств вищенаведених галузей для відновлення, модернізації, підтримки озброєння та військової техніки у бойовому стані, забезпечення потреб Збройних Сил України в новій техніці, а також централізація та оптимізація виробничої, інвестиційної та господарської діяльності.

Четверта група підприємств об'єднує побутові підприємства і підприємства що займаються військовою торгівлею. Кількість таких підприємств не зменшувалась але вони об'єднані в концерн Військторгсервіс. За рахунок цього зменшилась кількість управлінських структур.

П'ята група підприємств охоплює так званий лісгоспний блок.

Шоста група підприємств об'єднує підприємства які займаються сільськогосподарською діяльністю. На сьогодні таких підприємств залишилось близько двох десятків²⁷.

²⁶ «Ставлення різних гілок влади до Міністерства оборони змінилося» «Київський телеграф» Народна армія від 20.09.2005 №174 (3328)

²⁷ Заступник Міністра оборони В'ячеслав Кредісов: «Потужностей у нас вистачає. Головне вмiло ними скористатися» Народна армія від 20.09.2005 №107 (3261)

Сьома група підприємств об'єднує будівельні підприємства в будівельний консорціум. Будівельний консорціум це особливий напрямок військових підприємств з двох причин. По-перше є чимало «закритих» військових частин, для роботи в яких потрібно мати спеціальні допуски. А друга причина соціальна. В Збройних силах станом на кінець 2010 року на квартирному обліку перебуває 45,2 тисячі безквартирних військовослужбовців²⁸. Для забезпечення військовослужбовців житлом потрібно мати можливість не тільки купувати житло на вторинному ринку а й будувати житло самим.

Виробничий сектор економіки Збройних сил потребує вдосконалення. Така велика кількість державних підприємств для Збройних сил не потрібна. Тому від частини підприємств, профіль яких не відповідає Міністерству оборони, будуть відмовлятися. До таких підприємств належать сільськогосподарські підприємства, лісові мисливські угіддя та інші підприємства які не належать до компетенції Міністерства оборони.

Галузі невиробничої (споживчої) сфери економіки Збройних Сил це конкретні види військово-економічної діяльності в Збройних Силах які розрізняються по своїм характеристикам в залежності від мети і об'єкту забезпечення.

До невиробничої сфери відносяться такі галузі, як:

- матеріальне забезпечення;
- технічне забезпечення;
- оперативна, бойова та мобілізаційна підготовка;
- гуманітарна підготовка;
- наукові дослідження і розробки;
- підготовка кадрів;
- транспорт;
- зв'язок.

Невиробнича сфера це створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення бойових дій.

Військові об'єднання, з'єднання і частини та органи управління ними, які комплектуються військовослужбовцями виступають основними споживачами фінансових, трудових та матеріальних ресурсів виділених державою для утримання Збройних Сил. Споживання фінансових, трудових

²⁸ Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.- с.47

та матеріальних ресурсів відбувається ними під час проведення занять з бойової, оперативної, мобілізаційної та гуманітарної підготовки.

Невиробнича сфера представлена також системою служб матеріально-технічного забезпечення, їх структурних підрозділів зверху донизу, системою відносин по експлуатації озброєння і військової техніки, матеріальному і грошовому забезпеченню особового складу.

Невиробнича сфера складає основу економічних зв'язків Збройних Сил з галузями економіки країни і визначає сутність процесів виробництва і розподілу в межах Збройних Сил. Відповідно до особливостей цієї сфери формуються фінансові відносини в межах Збройних Сил і за їх межами.

Невиробнича сфера має широкі вертикальні зв'язки. Вони зароджуються під час завдань по матеріальному та технічному забезпеченню Збройних Сил, а саме: формуванню об'ємів поставок, їх оплаті, збереженню продукції військового призначення, ремонту озброєння і військової техніки. Вертикальні зв'язки продовжуються в межах Збройних Сил в процесі військово-економічної діяльності військ у вигляді горизонтальних зв'язків.

Горизонтальні зв'язки невиробничої сфери (зв'язки в межах Збройних Сил) проявляються при використанні матеріальних цінностей у військових частинах у вигляді єдиного процесу використання озброєння, військової техніки і взаємопов'язаних дій всіх служб, які всебічно забезпечують всі види підготовки Збройних Сил України.

За організаційною ознакою економіку Збройних Сил поділяють на три рівні:

- *центральний;*
- *видів Збройних Сил України;*
- *військовий.*

Такий поділ виходить, з одного боку, з принципів управління військами, а з іншого, з вимог статті 3 Закону України Про Збройні Сили України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ (зі змінами) в якій визначена структура Збройних Сил України.

Центральний рівень економіки Збройних Сил це найвищий рівень до якого відносяться Міністерство оборони України зі своїми структурними підрозділами (Центральний апарат Міністерства оборони), Генеральний штаб Збройних Сил України.

На Міністерство оборони України покладаються завдання щодо:

- забезпечення функціонування, бойової і мобілізаційної готовності, боєздатності та підготовки Збройних Сил до виконання покладених на них функцій і завдань;
- розвитку військової освіти і науки, зміцнення дисципліни, правопорядку та виховання особового складу;

- участі у формуванні та реалізації державної політики з питань оборони і військового будівництва, підготовці проектів законів та інших нормативно-правових актів у сфері оборони;
- формування оборонного бюджету, звітує перед Кабінетом Міністрів України про використання виділених коштів;
- забезпечення функціонування національної економіки та державного управління в особливий період, у плануванні мобілізаційної підготовки її галузей та контролі за підготовкою підприємств, установ, організацій усіх форм власності до виконання мобілізаційних завдань та за їх виконанням;
- внесення пропозицій щодо формування та реалізації єдиної державної політики у сфері військово-технічного співробітництва, визначення його напрямів, форм та обсягів організовує і координує наукові дослідження в інтересах оборони та підвищення ефективності військово-технічного співробітництва в частині, що належить до його компетенції) всебічно забезпечує життєдіяльність Збройних Сил, їх функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність, застосування та підготовку до виконання покладених на них завдань;
- виступу, відповідно до визначених Генеральним штабом Збройних Сил потреб, вимог і пріоритетів, замовником із державного оборонного замовлення на розроблення, виробництво, постачання, ремонт, знищення та утилізацію озброєння, військової техніки, військового майна і металобрухту, виконання робіт і надання послуг, а також на поставку матеріальних цінностей до мобілізаційного резерву Збройних Сил;
- забезпечення відповідно до потреб, визначених Генеральним штабом Збройних Сил, постачання Збройними Силами у межах коштів, передбачених державним бюджетом, матеріальних, фінансових та інших ресурсів і майна, що не належать до державного оборонного замовлення, здійснює контроль за їх ефективним використанням;
- організації накопичення озброєння, військової техніки, інших матеріальних ресурсів у непорушному запасі та мобілізаційному резерві, а також створення резерву військовонавчених людських ресурсів;
- здійснення управління військовим майном і майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, і надає Кабінету Міністрів України інформацію про результати інвентаризації військового майна Збройних Сил за минулий рік;
- забезпечення в установленому порядку здійснення господарської діяльності, керування економічною і фінансовою роботою у Збройних Силах;
- здійснення капітального будівництва, експлуатації і ремонту житлового, казарменого та інших фондів, об'єктів воєнного

призначення, забезпечення використання відповідно до законодавства земельних ділянок, виділених для потреб Збройних Сил;

На Генеральний штаб Збройних Сил України покладаються завдання щодо:

- організації підготовки Збройних Сил до виконання покладених на них завдань;
- організації і контролю за виконанням заходів, спрямованих на підтримання військ (сил) у постійній бойовій та мобілізаційній готовності,
- комплектування їх особовим складом, призову громадян на строкову військову службу,
- визначення потреб і ресурсів, необхідних для виконання покладених на Збройні Сили завдань, та контроль за їх одержанням;
- внесення пропозицій Міністерству оборони України щодо оборонного бюджету;
- визначення потреби в особовому складі, озброєнні, військовій техніці, матеріально-технічних, енергетичних, фінансових, інформаційних ресурсах, продовольстві, земельних і водних ділянках, комунікаціях, фондах та майні, необхідних для належного виконання завдань Збройними Силами та іншими військовими формуваннями,
- контролює повноту і якість отримання озброєння, військової техніки, матеріально-технічних, енергетичних, фінансових, інформаційних ресурсів, продовольства, земельних і водних ділянок, комунікацій, фондів та майна, необхідних для належного виконання завдань покладених на Збройні Сили;
- визначення основних вимог щодо якісних характеристик озброєння і військової техніки та розрахункової кількості основних видів озброєння і військової техніки, необхідних для оснащення Збройних Сил;
- організації підготовки Збройних Сил до виконання покладених на них завдань;
- аналізу і розробки (вдосконалення) організаційно-штатної структури військ (сил), підготовки пропозицій щодо формування, переформування та розформування об'єднань, з'єднань військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил;
- організації роботи зі створення єдиної автоматизованої системи управління Збройними Силами та впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність органів військового управління;
- організації, планування та координації наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах;

- планування та здійснення контролю за військовими перевезеннями всіх видів у державі в особливий період, а також перевезеннями, які здійснюються для Збройних Сил у мирний час;

В видах Збройних Сил продовжується вищенаведена діяльність, розпочата в центральній ланці економіки. В цій ланці економіки, з метою своєчасного та повного доведення до військ, відбувається діяльність щодо подальшого розподілу фінансових, трудових та матеріальних ресурсів виділених на оборону.

В межах своєї компетенції здійснюється попередній та наступний контроль за використанням фінансових, трудових та матеріальних ресурсів.

З економічної точки зору, в центральній ланці економіки Збройних Сил та в видах Збройних Сил створюються безпосередні умови для кінцевого військового споживання віх видів ресурсів виділених Збройним Силам.

В військовій ланці економіки Збройних Сил відбувається кінцеве споживання виділених на оборону ресурсів відповідно до норм і нормативів визначених керівними документами на вищих рівнях економіки Збройних Сил.

Саме на цьому рівні відбувається процес експлуатації озброєння, військової техніки, військового майна під час проведення занять з бойової, оперативної, мобілізаційної та гуманітарної підготовки військ.

Військова складова економіки Збройних Сил України є заключним етапом руху військового продукту.

Економічна діяльність заключної складової економіки Збройних Сил представлена військовим господарством, відносинами по експлуатації озброєння і військової техніки, майна, системою матеріального і грошового забезпечення особового складу. Разом з тим у військовій ланці присутня і виробнича діяльність, наприклад, військова торгівля.

Структура економіки Збройних Сил має багато відмінностей від іншої галузевої економіки в матеріальному виробництві. Її складність полягає в тому, що система забезпечення Збройних Сил України побудована виходячи з необхідності централізації, об'єднання в одне ціле всіх необхідних компонентів для забезпечення бойової діяльності на єдиній організаційній основі.

Досягнення найбільш ефективного рішення про розподіл сфер військово-економічної діяльності і відношенні структурних елементів економіки Збройних Сил України є складною проблемою, яка вирішується окремо на мирний і на воєнний час.

Розподіл військово-економічних функцій як між економікою держави і економікою ЗСУ, так і між ланками економіки Збройних Сил не повинен вести до подорожчання процесу матеріально-технічного забезпечення, утворення паралельних, дублюючих одна одну систем. Все повинно будуватись на раціональному розподілі функцій між ланками економіки Збройних Сил.

Принципи економіки Збройних Сил України.

Економіка Збройних Сил України будується на основі таких принципів:

1. Науковість організації військово-економічної діяльності.

Це проявляється в тому, що:

- військово-економічна діяльність в ЗСУ будується з врахуваннями вимог економічних законів;
- при конкретному вирішенні питань забезпечення ЗСУ враховуються не тільки економічні закони, а і закони війни, розвитку військової справи.

Ці моменти відображаються в військово-економічній і військово-економічній і військово-технічній політиці держави. Безпосередньо в Збройних Силах України політика відображається в наказах уставах, положеннях.

2. Централізація управління.

Централізація управління військово-економічною діяльністю оснований на Конституції України, сучасних вимогах до забезпечення високої бойової готовності військ, зростаючої ролі економічного фактору у війні, необхідністю забезпечення маневру ресурсами.

Забезпечити повністю потребу сучасного військового організму з можливими різкими змінами потреб під час ведення бойових дій можливо тільки в рамках централізованого керівництва військово-економічними процесами, що надає можливість маневрувати ресурсами, сконцентрувати їх на головному напрямку .

Централізація управління означає централізацію розподілу ресурсів матеріальних, трудових та фінансових. Ця централізація визначає суворі рамки військово-економічної діяльності будь-якої ланки в залежності від вимог військової доктрини, від досягнення необхідної ступені бойової готовності, мобільності, самостійності в веденні бойових дій .

3. Плановість розвитку економіки Збройних Сил, комплексний, системний підхід до її організації.

Цей принцип витікає з планової природи планування, комплексному підході до організації економічної діяльності.

Сама природа сучасного озброєння, великі затрати коштів на його проектування і створення, вимагають прогнозного обґрунтування необхідності в тих або інших системах озброєння, в засобах їх доставки та забезпечення, перспективного рішення в комплексі всіх взаємопов'язаних з цим військово-економічних питань.

4. Єдності економіки Збройних Сил з економікою держави.

Це означає що у економіки Збройних Сил і у економіки держави єдині цілі і завдання по забезпеченню безпеки держави, єдина ресурсна та законодавча бази.

5. Адекватність організації економіки Збройних Сил в мирний і військовий час.

Цей принцип визначається сучасними вимогами до економічного забезпечення Збройних Сил України.

Однотипність організації економіки Збройних Сил у військовий та мирний час не означає що під час ведення бойових дій не буде відбуватись ніяких змін в структурі ЕЗСУ.

5. Науково-технічний прогрес в засобах ведення збройної боротьби та його вимоги до економічного забезпечення військ.

Аналізуючи співвідношення бойових можливостей у вигляді конкретних засобів збройної боротьби і необхідних засобів їх забезпечення можливо використати положення, виведене академіком В.М. Глушковим про те, що зростання об'ємів виробництва реальних матеріальних благ в сучасних умовах визначає відповідне зростання і ускладнення економічних зв'язків, яке характеризується квадратом числа, яке визначає зростання об'ємів матеріальних благ. Якщо кожні 10 років об'єм промислової продукції в СРСР збільшувався в два рази, то економічні зв'язки за цей час ускладнилися в 4 рази.

В економіці Збройних Сил України закономірність виведену академіком В.М. Глушковим можливо розповсюдити і на взаємовідносини між зростанням бойових можливостей і системою необхідного для цього економічного забезпечення.

Загальні зусилля для створення системи економічного забезпечення повинні визначатися також квадратом числа, яке визначає об'єм зусиль для створення реальних бойових можливостей.

Розвиток Збройних Сил України в значній мірі залежить від розвитку науки, яка впливає на всі сторони військової справи.

Під впливом НТР, революції в засобах війни відбувся переворот у стратегії і тактиці ведення боротьби з агресором. Збройні конфлікти у Перській затоці та на Балканах відкрили початок "воєн високих технологій", концепцій "повітряно-наземних операцій". Армії з високою кількістю особового складу, які існували для боротьби за нові території втрачають своє значення. Війни високих технологій (в Перській затоці та на Балканах) закріпили стратегічне лідерство США в воєнно-політичному, економічному та військово-технологічному напрямках боєздатності військ.

НТР в озброєнні викликала потреби мати мобільні професійні армії, доктрину достатньої оборони для світової спільноти.

В умовах швидкого розвитку НТП посилюється залежність військової могутності від досягнень НТП. НТП визначає можливості створення найсучасніших засобів збройної боротьби і досягнення військово-технічної переваги над ворогом.

Сьогодні діє багато військово-стратегічних концепцій при яких вогневі удари з боку агресора можуть наноситись такими видами озброєння: тактичною авіацією, найновішими ядерними системами, високоточними розвідувально-ударними комплексами, реактивними системами залпового вогню, крилатими ракетами. За своїми знищувальними можливостями велике значення надається такому озброєнню як: лазерне, пучкове, кінетичне. Стає актуальним питання щодо необхідності постійно здійснювати сучасні наукові розробки виходячи з потреб забезпечення достатньої оборони країни з врахуванням сучасних вимог НТП.

Потрібно мати на увазі що витрати на оборону можуть досягти оптимальних розмірів тільки на базі розвитку економіки. Вони включають витрати і на науку, і на промисловість.

В умовах НТП основу воєнної стратегії становить матеріальна база. Якщо війна першого покоління велась холодною зброєю, другого – порохом та гладкоствольною зброєю, третього – нарізною зброєю, четвертого – автоматичною зброєю бронею та моторами, то для війн п'ятого покоління створена ядерна зброя. Ми зараз живемо в епоху технологічних війн шостого покоління. Війни сьомого покоління будуть вестись із застосуванням біотехнічних та інформаційних систем, як найбільш ефективних та вигідних для виробників засобів збройної боротьби.

У першій світовій війні успіх досягався за рахунок переваг в артилерії, у другій світовій війні – за рахунок переваги в артилерії танках та авіації. У війнах майбутнього для досягнення успіху необхідно буде додаткова перевага в інформації, широке застосування малогабаритної, диверсійної високоточної зброї. Високотехнологічна зброя зумовлює принципово нову форму війн без створення дорогих окупаційних армій після захвату і звільнення територій. Високоточними ударами з повітря і космосу можна знищувати економічний потенціал держави, а її політику змінювати на користь переможця.

Створення відповідної системи економічного забезпечення нових засобів збройної боротьби - завдання складне і не завжди своєчасно вирішується на практиці. В умовах обмеженості ресурсів в суспільстві перш за все вирішуються головні, ключові питання розвитку збройної боротьби і не завжди системи економічного забезпечення встигають за темпами зростання озброєння і військової техніки, що в сучасних умовах негативно впливає на можливості реалізації бойового потенціалу. Особливо, коли мова йде про побутові умови для життя особового складу Збройних Сил України.

Сучасний етап розвитку формує свої вимоги до економіки Збройних Сил України.

Головна його вимога полягає в тому, щоб економіка Збройних Сил могла прийняти сучасне озброєння і військову техніку, створити умови для бойового навчання, ефективної експлуатації засобів збройної боротьби в інтересах забезпечення високої бойової готовності, створення необхідних побутових умов для життя особового складу.

Для виконання поставлених завдань економіка Збройних Сил України повинна бути багатопрофільною, яка відображає багатосторонню діяльність в Збройних Силах. В економіці Збройних Сил України повинна бути своя інфраструктура з сучасними транспортними засобами, зв'язком, складами, базами, резервами і запасами.

Форми і методи діяльності військово-економічного механізму повинні відповідати завданням, які виконують Збройні Сили України як в мирний так і в воєнний час, будуватись на основі прогнозів, які відповідають сучасному етапу науково-технічного прогресу.

6. Показники соціально-економічної ефективності функціонування Збройних Сил України.

Для того щоб вирішити це питання потрібно чітко представляти, по-перше, об'єкт дослідження тобто з яких елементів він складається. По-друге, Правильно розуміти значення поняття ефективності у відповідності до об'єкту дослідження через те, що існує велика група показників які характеризують ефективність. І останнє, потрібно визначити які фінансові показники потрібно використовувати для характеристики об'єкту дослідження.

Збройні Сили України, як об'єкт нашого дослідження, це господарська система яка складається з різних за кінцевим результатом діяльності елементів, а саме, органи військового управління, військові частини, установи та державні підприємства. Для кожної складової господарської системи існують свої фінансові показники які характеризують діяльність кожного окремого елемента.

Для правильного розуміння поняття ефективності військово-економічної діяльності потрібно більш детально розібратись з самим терміном ефективність.

Слово ефективність («effectus») латинського походження і перекладається як виконання або дія. З початку поняття ефективності використовували лише в техніці та технологіях. При цьому під ефективністю розуміли міру виконаної роботи по відношенню до затраченої енергії або співвідношення між фактичним та потенційним результатами любого процесу.

На сьогоднішній день, поняття ефективності використовується багатьма науками. Якщо говорити в загальному, то ефективність виступає одним з головних показників людської активності з боку здатності її до забезпечення кінцевого результату. Частіше за інші сфери людської діяльності цей термін використовується в контексті господарської діяльності.

Ефективність виступає ключовим поняттям в практиці господарювання. В цьому понятті поєднується сукупність найбільш загальних і стійких зв'язків та співвідношень з приводу отриманих результатів господарської діяльності та витрачених на їх досягнення ресурсах.

Максимізація кінцевого результату з одиниці витрат ресурсів або мінімізація витрат ресурсів на одиницю кінцевого результату в цьому полягає мета суспільства, трудового колективу або робітника. Мета, методи щодо її досягнення, виявлення резервів підвищення ефективності, їх класифікація та кількісна оцінка виступають змістом економічних наук, в тому числі і економіки ЗСУ²⁹.

Само поняття ефективності економічної системи розглядається як показник який складається з суми показників економічної ефективності

²⁹ Лисицин Н.А. "Экономика, организация и планирование промышленного производства", Минск, "Вышэйшая школа", 1990г.

різних рівнів господарської системи. І виступає підсумковою характеристикою функціонування системи (наприклад, економіки країни, економіки ЗСУ).

Головним критерієм економічної ефективності системи виступає ступінь забезпечення кінцевих потреб суспільства (Збройних Сил України). Основою економічної ефективності системи є оптимальний розподіл ресурсів країни (ЗСУ) між галузями економіки країни (організаційно-штатними структурами МО та ЗСУ).

Ефективність економічної системи такої як Збройні Сили залежить від ефективності окремих її складових таких як:

- виробнича сфера економіки ЗСУ (Державні підприємства МОУ)
- не виробнича сфера економіки ЗСУ (структури ЗСУ які займаються бойовим, тиловим та технічним забезпеченням)
- органів військового управління.

Ефективність кожної з цих сфер визначається відношенням отриманих результатів до витрат і вимірюється сукупністю кількісних показників.

Наприклад, для вимірювання ефективності виробництва використовуються показники продуктивності праці, фондівіддачі, рентабельності, окупності та багато інших.

Визначення ефективності невиробничої сфери економіки Збройних Сил потребує використання особливих якісних показників розвитку кожної з складових цієї сфери.

Для сфери управління Збройними Силами необхідні спеціальні критерії відповідності витрат на управління та результатів діяльності Збройних Сил.

На мою думку, економічно ефективними будуть такі Збройні Сили які не зможуть підвищити рівень бойової готовності без збільшення видатків на Збройні Сили і одночасно не зможуть мати такий рівень бойової готовності з меншою кількістю витрат ресурсів одного типу і не збільшуючи при цьому витрати на інші види ресурсів.

Ефективність господарської системи буває *потенційною та фактичною*. Цей факт є свідченням того що влюбій господарській системі існують гальмуючі фактори. Такими факторами можуть бути неоптимальний розподіл ресурсів, відсутність економічних стимулів, недостатня якість виконання рішень та інші. Врахування гальмуючих факторів господарської системи є однією з умов практичної цінності при визначенні економічної ефективності системи. Якщо система здатна приносити більший економічний ефект при її зміні або зміні умов її функціонування то за таких умов говорять про ефективність зміни системи. *Ефективність змін системи виявляється шляхом співставлення початкових умов функціонування системи з наступними умовами в динаміці.*

Ефективність системи може бути представлена і в *кількісних показниках*. Це дає нам змогу: зпівставити ефективність однієї системи в різних умовах, зпівставити ефективність різних систем між собою, визначення абсолютної ефективності системи яка потребує єдино визначеної крапки обліку та точного виміру значень.

Ефективність буває також *загальною* (або абсолютною) та *порівняльною* (або відною).

Загальна ефективність потрібна для оцінки та аналізу загальноекономічних результатів і ефективності на різних рівнях економіки (мікро та макрорівнях) за визначений період часу в динаміці.

Порівняльна ефективність розраховується та аналізується під час прийняття господарських, технічних, організаційних рішень, для визначення оптимального варіанту рішення серед альтернативних.

Поряд з загальною ефективністю функціонування системи розглядається ефективність самостійних складових та факторів які на неї впливають. В якості її відносно самостійних складових виділяють ефективність виробництва, праці, розподілу ресурсів, інноваційну (здатність економіки до розвитку нових ресурсозберігаючих технологій). З одного боку ці складові ефективності взаємодоповнюють один одного визначаючи загальну характеристику господарської системи, а з другого боку, кожна з цих складових грає самостійну роль в визначенні різних сторін розвитку і взаємодії господарської системи з зовнішнім середовищем.

Кількість показників ефективності економічної системи за якими оцінюється господарська діяльність збройних сил не є сталою величиною. Крім того, для аналізу господарської діяльності збройних сил різних країн світу можливо використовувати різні набори показників в залежності від мети та глибини поставлених досліджень.

Фінансові показники - це абсолютні величини, які характеризують створення і використання фінансових ресурсів у економіці держави, її фінансове становище, результати господарської діяльності підприємницьких структур, рівень доходів населення, розподіл і перерозподіл валового національного продукту за допомогою фінансів. Вони визначають кількісну і якісну характеристики господарських явищ і процесів при функціонуванні фінансів як складової частини економічних відносин.³⁰

Сукупність фінансових показників становить систему. Вони поділяються на зведені та індивідуальні. Зведені характеризують явища і процеси на макрорівні. Індивідуальні деталізують зведені й доповнюють їх. Зведені фінансові показники можна умовно поділити на загальнодержавні, галузеві, територіальні.³¹

До зведених фінансових показників відносять загальний обсяг фінансових ресурсів, доходів і видатків бюджету, грошових нагромаджень в економіці держави, розміри фонду споживання і фонду нагромадження тощо. Ці показники дають можливість визначити загальноекономічні пропорції, рівень фінансового забезпечення показників економічного і соціального розвитку, рівень збалансованості прогнозних показників. Крім того, зведені фінансові показники мають давати оцінку фінансового аспекту ефективності

³⁰ Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997. - 383 с: іл.

³¹ Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997. - 383 с: іл.

суспільного виробництва за певний період у розрахунку на одиницю всіх видатків, необхідних для його одержання.³²

До основних показників соціально-економічної ефективності функціонування збройних сил відносяться:

1. Чисельність збройних сил країни;
2. Частка яку займають військовослужбовці в активному населенні країни;
3. Кількість військовослужбовців на 1000 чоловік населення країни;
4. Кількість військовослужбовців на 1000 чоловік працездатного населення країни;
5. Кількість основних зразків озброєння;
6. Частка воєнних витрат в ВВП країни;
7. Розмір бюджетів збройних сил різних країн світу;
8. Структура оборонного бюджету;
9. Повнота фінансування витрат на оборону передбачених в Державному бюджеті;
10. Наявність боргів міністерства оборони за минулі роки та механізм їх погашення;
11. Середні витрати на оборону що припадають на одного громадянина країни;
12. Середні витрати на оборону що припадають на одного працездатного громадянина країни;
13. Середні витрати на одного військовослужбовця в збройних силах.

Дамо характеристику кожному з цих показників.

За даними Білої книги 2010 на сьогоднішній день фактична чисельність Збройних Сил складає 200 000 осіб, у тому числі 150 000 військовослужбовців.³³

Затверджена чисельність Збройних Сил України станом на 31 грудня 2011 року у кількості до 192000 осіб, у тому числі 144000 військовослужбовців.³⁴ А станом на 31 грудня 2012 року Збройні Сили України повинні вийти на кількість до 184 000 осіб, у тому числі військовослужбовців 139 000 осіб.³⁵

Якщо розглянути список країн за чисельністю діючих військ то чітко видно що більшість європейських країн мають невеликі за чисельністю збройні сили від 3600 осіб (Швейцарія) до 200 000 осіб і тільки деякі країни мають збройні сили чисельністю більше 200 000 осіб (Туреччина, Франція,

³² Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997. - 383 с: іл.

³³ Щорічник «Біла книга 2010: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.- с.68

³⁴ Закон України „Про чисельність Збройних Сил України на 2011 рік” від 12 травня 2011 року №3312-VI

³⁵ Закон України „Про чисельність Збройних Сил України на 2012 рік” від 20 вересня 2011 року №3742-VI

Німеччина) (Додаток №1). Україна за кількістю військ займає 24 місце в світі. Серед європейських країн армія України п'ята за чисельністю. Тобто можливо зробити висновок, що Збройні Сили України досить великі за чисельністю.

Наступний показник який уточнює розмір збройних сил це *кількість військовослужбовців на 1000 чоловік населення країни*.

Діючі війська Польщі складають 100 000 осіб, а на 1000 чоловік населення кількість військових складає 4,22 чол. Для України цей показник дорівнює 3,22 чол. Армія Ізраїлю за чисельністю наближається до армії України але в неї показник кількості військовослужбовців на 1000 чоловік в 7,4 рази більше ніж в Україні і складає 23,9 особи. Так діючі війська Швейцарії складають 3600 осіб, хоча на 1000 чоловік населення Швейцарії кількість військовослужбовців складає 47,9 чол., що в 14,9 разів більше ніж в Україні. Додаток №1.

Тобто по відношенню до населення країни в Україні армія не велика за розмірами.

Наступний показник, який уточнює величину збройних сил, це *частка яку займають збройні сили по відношенню до всього населення країни, або працездатного населення країни*. Для сучасних армій цей показник не повинен перевищувати 0,8-1% населення країни.

Частка Збройних Сил України по відношенню до всього населення країни складає з 2007 по 2010 роки 0,43%. Відповідно до працездатного населення віком від 14 до 64 років складає відповідно 0,62%. Додаток №2.

Тобто чисельність Збройних Сил України не перевищує світових стандартів щодо чисельності армій.

Наступним важливим показником визначення ефективності функціонування збройних сил є показник фінансування збройних сил у відсотках від ВВП країни тобто *частка воєнних витрат у ВВП країни*. Цей показник не розраховується за допомогою математичних методів а визначається дослідним шляхом при аналізі витрат на оборону в інших країнах. Головне що потрібно враховувати при визначенні величини витрат на оборону країни це те, що витрати на оборону країни не повинні сильно стримувати економічне зростання, з одного боку, а з іншого боку потрібна політична воля керівництва країни для визначення їх максимально можливого рівня за обсягами.

Огляд фінансової інформації має місце як на стратегічному, так і на оперативному рівнях. Найзагальніша інформація відноситься до того, яким має бути прийнятний рівень оборонних витрат, що слід розглядати як напруження всіх сил країни. Це рішення приймає форму політичної заяви в головному документі оборонної політики (Національна стратегія безпеки і оборони, Біла книга по обороні та інші), що оголошує частку ВВП, що виділяється на оборону. Виражена як в категоріях частки ВВП, так і в номінальній вартості у валюті (або у поточному обмінному курсу) країни, це щонайперша інформація по обороні, яка не тільки цікавить фінансових

плановиків, але і відображається звичайно в звітах міжнародних споживачів.³⁶

В Україні законодавчо закріплено, що фінансування потреб національної оборони держави здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету України в обсягах, розмір яких визначається щорічно Законом України "Про Державний бюджет України", які забезпечують належне виконання завдань оборони, але *не менше трьох відсотків від запланованого обсягу валового внутрішнього продукту*.³⁷

Крім того, Указом Президента України „Про рішення РНБОУ від 09.12.05 року „Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки”” визначено *не менше двох відсотків від запланованого обсягу валового внутрішнього продукту*.

Загальноприйнятий рівень фінансування збройних сил провідних країн світу складає приблизно 2% від ВВП.

Якщо ми проаналізуємо розмір фінансування Збройних Сил України визначених Законами України Про Державний бюджет по роках у відсотках від ВВП у динаміці з 1992 по 2011 роки то побачимо що витрати на оборону ніколи не наближались до визначених вище нормативів. (Додаток 3.)

А якщо розглянути дані щодо *фактичного виконання бюджету* то ми побачимо що Збройні Сили України за останні десять років ніколи не отримували у своє розпорядження суми визначеної Державним бюджетом у повному розмірі. А в 2008 – 2010 роках взагалі фінансування Збройних Сил стало менше 1% від ВВП.(Додаток 4.)

Навіть якщо частка ВВП надійно визначена на тривалий проміжок часу, переважно з довготривалим або, принаймні середньостроковим горизонтом, інформація про фінансові ресурси може не бути достатньо точною, тому що, як одна з причин, сам ВВП може не бути достатньо точною величиною.³⁸

Тому більш надійні дані може надати *номінальна вартість оборонних витрат*. Але кращу інформацію дає загальний бюджет уряду.

З наведених даних видно що витрати на оборону держави номінально постійно збільшуються. Але витрати на Міністерство оборони в державному бюджеті країни складаються з загального, спеціального та стабілізаційного фондів. Гарантована сума видатків на оборону передбачена в загальному

³⁶ Доктор Харі Букур-Марку Фінансове планування і розподіл ресурсів у сфері оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, ВіллемаФ. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.202

³⁷ Закон України „Про оборону” від 06.12.1991 № 1932-ХІІ стаття 2. Газета Голос України від 25.12.1991

³⁸ Доктор Харі Букур-Марку Фінансове планування і розподіл ресурсів у сфері оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, Віллема Ф. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.203

фонді державного бюджету. Протягом останніх п'яти років міністерство оборони отримувало ці кошти в повному обсязі. Але збільшення витрат на оборону відбувалось в основному за рахунок спеціального та стабілізаційного фондів державного бюджету, тобто не гарантованих надходжень. Так частка спеціального фонду з 2006 по 2008 роки знизилась з 22,1% до 10,1%, в 2009 році разом із стабілізаційним фондом збільшилась до 42%, а в 2010 році вже складала 27%.(Додаток 5)

Велика частка спеціального та стабілізаційного фондів в витратах на міністерство оборони визначених державним бюджетом негативно впливає на обороноздатність країни. По-перше, ці витрати не гарантовані державним бюджетом, їх потрібно заробити міністерству оборони самостійно. По-друге, майже ніколи, за часи існування Збройних Сил України, Міністерство оборони не отримало в повному розмірі кошти заплановані в спеціальному фонді державного бюджету.(Додаток 5)

Інформація в бюджеті традиційно розподіляється по рядках бюджету. Рівень деталізації оборонних витрат у повному бюджеті, схваленому парламентом, різний в різних країнах, і інформація про повні асигнування відповідно відрізняється. Згідно з нормами законів, досвіду складання бюджету країни можливо розробляти власну структуру річного оборонного бюджету. При складанні оборонного бюджету важливе значення має не тільки розмір бюджету але й правильний розподіл видатків оборонного бюджету, тобто *структура оборонного бюджету*. Іноземні науковці говорять, що загальною межею є розділення витрат на особовий склад і обслуговування, а також на дослідження і розробку.³⁹

Для порівняння витрат на оборону структура видатків Міністерства оборони України за загальним фондом Державного бюджету складається з витрат на утримання Збройних Сил, підготовки Збройних Сил, інвестиції на розвиток озброєння, військової техніки та інфраструктури Збройних Сил України. Відповідно до світової практики частка витрат на утримання збройних сил повинна складати 50%, витрат на підготовку збройних сил – 20%, та розвиток озброєння, військової техніки та інфраструктури збройних сил – 30%.⁴⁰ (Додаток 6)

Разом с тим у 2006-2008 рр. видатки на утримання Збройних Сил поступово збільшувалися з 68% до 77%. У кризовому 2009 р. вони становили 84%, а у 2010 р. цей показник зріс до 87,9%, що було обумовлено необхідністю виконання невідкладних заходів щодо забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей. (Додаток 7.)

³⁹ Міхалі Замборі Економічно ефективне управління і витрати на оборону. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, Віллема Ф. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.209

⁴⁰ Схема 1.9 Структура видатків міністерства оборони у 2006 – 2010 рр., % Щорічник «Біла книга 2010: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.- с.21

Явним показчиком простого виживання збройних сил є їхні витрати на особовий склад та утримання майна у відсотках річного бюджету. Якщо ця частина бюджету складає 80% або більше, збройні сили переживають значні труднощі.⁴¹

За таких умов видатки на розвиток озброєння і військової техніки, підготовку та інші оперативні потреби Збройних Сил планувались за остаточним принципом та за рахунок негарантованих джерел фінансування (спеціальний та стабілізаційний фонди державного бюджету).⁴²

Наступний показник визначення ефективності функціонування збройних сил є *стан фінансування їх потреб*.

У 2010 р. зберігалася тенденція останніх років стосовно неврахування у Державному бюджеті України реальних потреб Збройних Сил, а також встановлення такого рівня надходжень спеціального фонду, якого неможливо досягти через законодавчу неврегульованість питань щодо реалізації надлишкових об'єктів та майна Міністерства оборони.

Нормативна потреба фінансування Збройних Сил на 2010 р. становила 30 938,1 млн. грн. (потреба для розвитку Збройних Сил).

Враховуючи економічне становище держави, Міністерством оборони було визначено мінімально-необхідну потребу - 19 853,4 млн. грн.

Державним бюджетом України на 2010 р. Міністерству оборони передбачено 12 477,1 млн. грн. (1,15 % від ВВП), із них загальний фонд становив 9 052,8 млн. грн. (73 % видатків), спеціальний фонд - 2 664 млн. грн. (21 %), стабілізаційний фонд - 760,3 млн. грн. (6 %).

Фактично надійшло 10 533,6 млн. грн. (0,97 % від ВВП) або 84,4 % річних призначень, що становило лише 53 % від мінімальної потреби, з них: із загального фонду - 9 052,8 млн. грн. (100 % надходжень), зі спеціального - 819,6 млн. грн. (30,8 %), стабілізаційного - 661,2 млн. грн. (87 %) (Додаток 1).

За плановими показниками недофінансовано 1 943,5 млн. грн. (15,6%).

Таким чином, фінансування Збройних Сил у 2010 р. відповідало мінімально-критичному рівню забезпечення утримання та підготовки військ (сил).⁴³ (Додаток 8)

Наступний показник який уточнює порядок витрачання коштів виділених на оборону це *середні витрати на одну особу (на одного військовослужбовця)*. Цей показник показує взаємозв'язок між чисельністю збройних сил та витратами на оборону. Якщо розглянути таблицю Середніх

⁴¹ Доктор Яан Арведс Трапанс Демократія, безпека і оборонне планування. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, ВіллемаФ. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.148

⁴² Щорічник «Біла книга 2010: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.- с.22

⁴³ Щорічник «Біла книга 2010: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.- с.21

витрат на одного військовослужбовця Збройних Сил України за 2006 – 2010 роки (Додаток №9) то побачимо що протягом 2008-2010 років витрати на одну особу Збройних Сил збільшувались за рахунок збільшення планових і фактичних витрат на міністерство оборони з 51870 грн. до 65325 грн. (планові витрати) та відповідно з 49 893 грн. до 55 150 грн. (фактичні витрати).

Наступний показник ефективності показує взаємозв'язок витрат на міністерство оборони з чисельністю населення країни. Це показник *витрат одного громадянина країни на утримання Збройних Сил*. (Додаток №10) Так витрати одного громадянина України на Збройні Сили протягом 2006 – 2010 років за планом мали збільшитись на 10 копійок а фактично збільшились на 7 копійок і склали 23 копійки на рік. Якщо брати до уваги тільки працездатне населення віком від 14 до 64 років то фактичні витрати на Збройні Сили протягом 2006-2010 років збільшились на 10 копійок і становили 33 копійки на рік.

Питання для самоконтролю

1. Місце економіки Збройних Сил України серед інших економічних наук.
2. Предмет економіки Збройних Сил України як науки.
3. Об'єкт економіки Збройних Сил України як науки.
4. Методи вивчення економіки Збройних Сил України.
5. Особливості прояву економічних законів в економіці Збройних Сил України.
6. Особливості прояву економічних категорій в економіці Збройних Сил України.
7. Структура економіки Збройних Сил України.
8. Структура економіки Збройних Сил України за організаційною ознакою.
9. Завдання які покладаються на Міністерство оборони України.
10. Завдання які покладаються на Генеральний Штаб Збройних Сил.
11. Структура економіки Збройних Сил України за економічною ознакою.
12. Принципи економіки Збройних Сил України.
13. Вплив науково-технічного прогресу на розвиток економіки Збройних Сил України.
14. Розкрити сутність поняття ефективності.
15. Як визначити ефективність функціонування економічної системи на прикладі Збройних Сил України.
16. Види показників ефективності функціонування господарської системи.
17. Фінансові показники та їх система.
18. Основні види показників соціально-економічної ефективності функціонування Збройних Сил України.
19. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як чисельність збройних сил на прикладі України.
20. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як частка військовослужбовців в населенні країни на прикладі України.
21. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як кількість основних зразків озброєння на прикладі України.
22. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як частка воєнних витрат в ВВП країни на прикладі України.
23. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як структура оборонного бюджету на прикладі України.
24. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як середні витрати на оборону що припадають на одного громадянина країни та середні витрати на оборону що припадають на одного працездатного громадянина країни на прикладі України.
25. Дати характеристику такого показника функціонування збройних сил як середні витрати на одного військовослужбовця в збройних силах на прикладі України.

Список країн за чисельністю діючих військ

Додаток 1

Країна	Місце країни за розміром військ	Чисельність військ в країнах світу				Діючі війська на 1000 громадян країни
		Діючі війська	Резервні війська	Воєнізовані формування	Разом	
США	2	1 426 713	858 500	53 000	2 338 213	4,76
Росія	5	1 037 000	2 400 000	359 100	3 796 100	7,24
Туреччина	9	514 850	380 000	148 700	1 043 550	7,03
Німеччина	18	284 500	358 650	40 000	683 150	3,45
Італія	21	230 350	65 200	238 800	534 350	3,42
Великобританія	27	187 970	233 860	0	421 830	3,14
Франція	19	259 050	419 000	101 400	779 450	4,27
Україна	24	200 000	1 000 000	79 000	1 227 000	3,22
Польща	33	105 000	234 000	21 300	418 300	4,22
Румунія	46	93 619	0	79 900	173 519	4,31
Білорусь	50	79 800	289 500	110 000	479 300	7,08
Чехія	66	57 050	0	5 600	62 650	5,57
Угорщина	83	33 400	90 300	12 000	135 700	3,31
Грузія	101	17 500	250 000	11 700	279 200	2,74
Литва	107	13 510	309 200	14 390	337 100	3,53
Японія	20	239 000	57 899	12 250	309 149	1,88
Швейцарія	145	3 600	320 600	23 270	347 470	47,90
КНДР	4	1 106 000	4 700 000	189 000	5 995 000	49,03
Арменія	37	125 000	500 000	25 000	750 000	40,00
Ізраїль	32	168 000	408 000	8 050	584 050	23,90

Чисельність Збройних Сил України за 2006 - 2012 роки

Додаток 2

Роки	Чисельність населення України (тис. чоловік)	Чисельність населення України віком від 14 до 64 років тис. чоловік	Відповідно до ЗУ „Про чисельність ЗСУ”		За даними Білої книги			Доля ЗСУ в чис нас України	Доля ЗСУ в чис нас України віком від 14 до 64 років
			Разом	Військ	Разом	Військ	Цивільн		
2006	46929,5	32417,3	221000	165000	221000	165000	56000	0,47	0,68
2007	46646,0	32256,2	200000	152000	200000	152000	48000	0,43	0,62
2008	46372,7	32184,5	191000	148000	200000	149000	51000	0,43	0,62
2009	46143,7	32169,8	191000	148000	200000	150000	50000	0,43	0,62
2010	45962,9	32130,1	191000	148000	200000	150000	50000	0,43	0,62
2011			192000	144000					
2012			184000	139000					

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

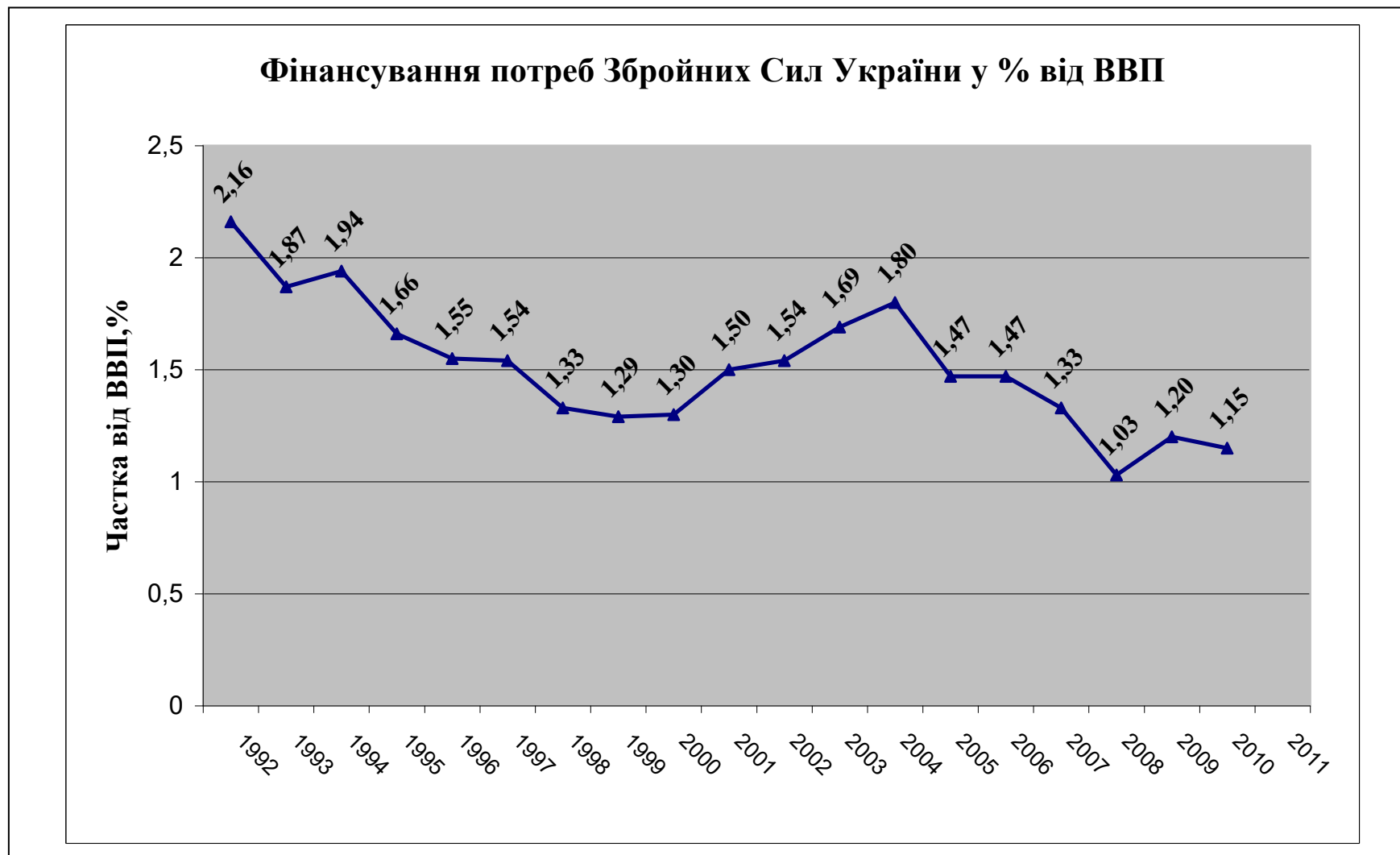
⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ www.ukrstat.gov.ua Статистична інформація.

⁶ Щорічник «Біла книга 2010: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

⁷

⁸

Фактичні витрати на Збройні Сили у % від ВВП України

Роки	Виділено на потреби ЗСУ відповідно до Закону України „Про державний бюджет України на рік”	Отримано на потреби ЗСУ
1992	2,16	2,15
1993	1,87	3,27
1994	1,94	1,58
1995	1,66	1,94
1996	1,55	1,88
1997	1,54	1,63
1998	1,33	1,64
1999	1,29	1,30
2000	1,30	0,88
2001	1,50	0,98
2002	1,54	1,16
2003	1,69	1,26
2004	1,80	1,28
2005	1,47	1,24
2006	1,47	1,28
2007	1,33	1,18
2008	1,03	0,99
2009	1,20	0,79
2010	1,15	0,97

1992 – 2005 роки доля витрат виділених на потреби ЗСУ визначена відповідно даних Міністерства оборони України.

2006 рік - Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

2007 рік - Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

2008 рік - Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

2009 рік - Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

2010 рік - Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

Частка спеціального фонду в загальному обсягу витрат на Міністерство оборони України за 2006- 2010 роки (млн. грн.)

Роки	Доля витрат			Примітка
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Стабілізаційний фонд	
2006 ¹	77,9 % ↑	22,1 % ↓	-	
2007 ²	82,8 % ↑	17,2 % ↓	-	
2008 ³	89,9 % ↑	10,1 % ↓	-	
2009 ⁴	58 % ↓	33 % ↑	9 % ↑	
2010 ⁵	73 % ↑	21 % ↓	6 % ↓	

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

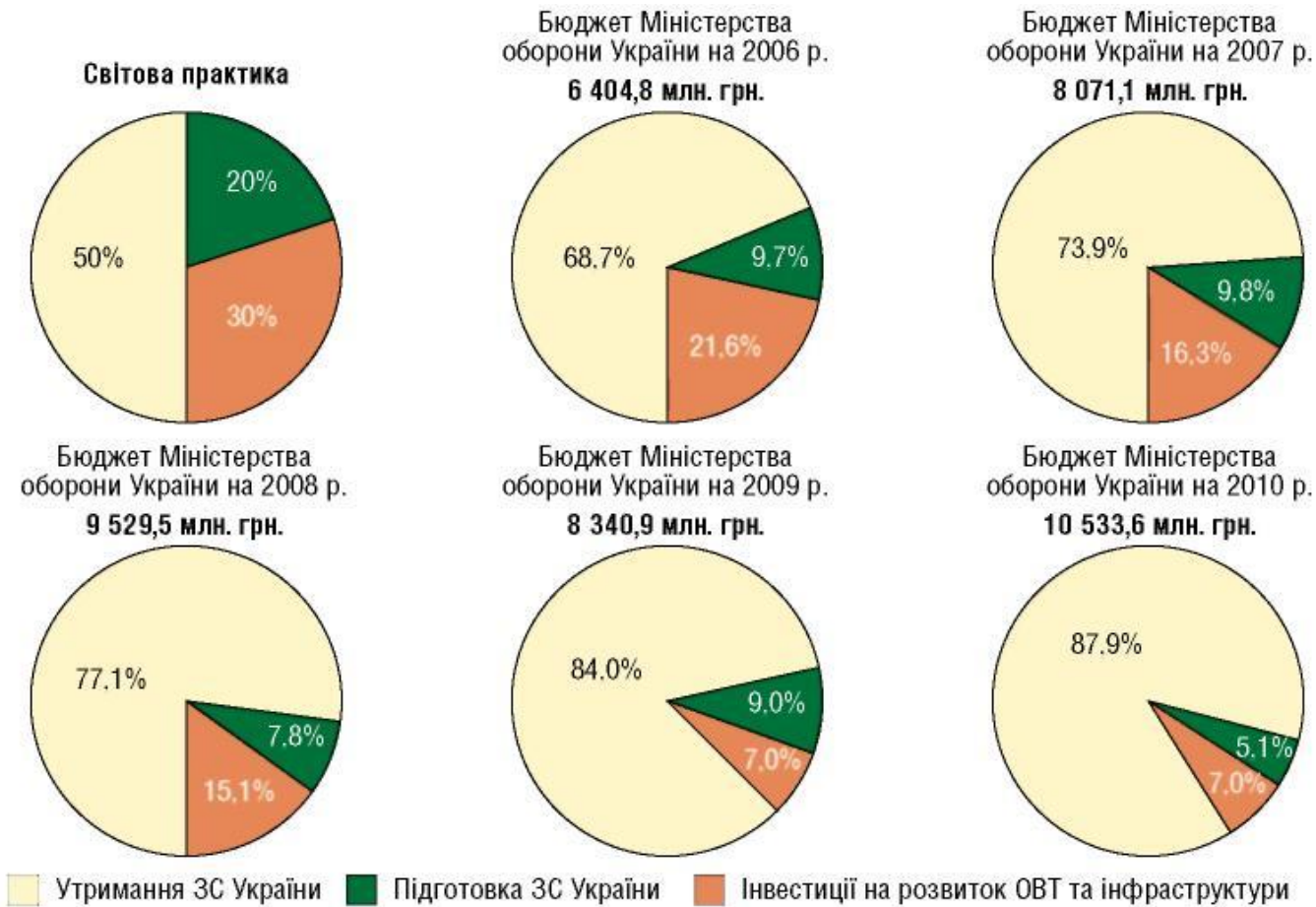
² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ 2010 рік - Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

Структура витрат бюджету міністерства оборони України 2006-2010 років у %

Структура витрат Міністерства оборони України за 2006 - 2010 роки (млн. грн.)

Роки	Структура витрат														
	Утримання ЗСУ			Інвестиції в інфраструктуру та утилізація			Підготовка ЗСУ			Реформування ЗСУ			Розвиток озброєння та військової техніки		
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
2006 ¹	4501,3	4399,4	59,2/68,7	1437,2	744,3	18,9/11,6	648,4	625,3	8,5/9,8	730,8	405,5	9,6/6,3	287,2	230,3	3,8/3,6
2007 ²	6274,2	5966,1	68,8/74	245,8	242,2	2,7/3	824,2	789,0	9/9,8	651,0	391,2	7,1/4,8	1135,3	682,0	12,4/8,4
2008 ³	7492,4	7353,0	75,6/77,3				737,1	747,3	7,4/7,8	700,9	528,7	7/5,5	976,7	900,5	10/9,4
2009 ⁴	8005,8	7005,7	62,5/84				1221,4	732,4	9,5/9				3578,8	602,8	28/7
2010 ⁵															

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

Повнота фінансування витрат на Міністерство оборони України за 2006- 2010 роки (млн. грн.)

Роки	Повнота фінансування											
	Загальний фонд			Спеціальний фонд			Стабілізаційний фонд			Разом		
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
2006 ¹	5925,7	5732,1	96,7	1679,2	672,7	40,1	-	-	-	7604,9	6404,8	84,2
2007 ²	7557,6	7557,6	100	1572,9	513,5	32,6	-	-	-	9130,5	8071,1	88,4
2008 ³	8907,2	8907,2	100	999,9	622,3	62,2	-	-	-	9907,1	9529,5	96,2
2009 ⁴	7428,5	7338,9	98,8	4221,6	588,4	13,9	1155,9	414,0	35,8	12806,0	8340,9	65,1
2010 ⁵	9052,8	9052,8	100	2664,0	819,6	30,8	760,3	661,2	87	12477,1	10533,6	84,4

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ 2010 рік - Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

Середні витрати на одного військовослужбовця Збройних Сил України за 2006 - 2010 роки

Роки	Чисельність Збройних Сил України	Чисельність військовосл. в ЗСУ	Витрати на Міністерство оборони план (млн. грн.)	Витрати на Міністерство оборони факт (млн. грн.)	Розмір видатків МОУ на одну особу	Розмір видатків МОУ на одного військовосл.	Примітка
2006	221000 ⁵	165000 ⁵	7604,9 ¹	6404,8 ¹	34411 / 28981	46090 / 38817	
2007	200000 ⁶	152000 ⁶	9130,5 ²	8071,1 ²	45652 / 40355	60069 / 53099	
2008	191000 ⁷	148000 ⁷	9907,1 ³	9529,5 ³	51870 / 49893	66940 / 64389	
2009	191000 ⁷	148000 ⁷	12806,0 ⁴	8340,9 ⁴	67047 / 43670	85527 / 56357	
2010	191000 ⁷	148000 ⁷	12477,6 ⁸	10533,6 ⁸	65325 / 55150	84305 / 71173	

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ Закон України від 22.12.05 №3284-IV «Про чисельність Збройних Сил України на 2006 рік»

⁶ Закон України від 19.09.06 №154-V «Про чисельність Збройних Сил України на 2007 рік»

⁷ Закон України від 12.02.08 №125-VI «Про чисельність Збройних Сил України на 2008 рік»

⁸ 2010 рік - Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

Витрати одного громадянина країни на утримання Збройних Сил України за 2006 - 2010 роки

Роки	Чисельність населення України ⁵ (тис. чоловік)	Чисельність населення України віком від 14 до 64 років ⁵ тис. чоловік	Витрати на Міністерство оборони план (млн. грн.)	Витрати на Міністерство оборони факт (млн. грн.)	Розмір видатків МОУ на одного громадянина України	Розмір видатків МОУ на одного громадянина України віком від 14 до 64 років	Примітка
2006	46929,5	32417,3	7604,9 ¹	6404,8 ¹	0,16 / 0,14	0,23 / 0,20	
2007	46646,0	32256,2	9130,5 ²	8071,1 ²	0,20 / 0,17	0,28 / 0,25	
2008	46372,7	32184,5	9907,1 ³	9529,5 ³	0,21 / 0,21	0,31 / 0,26	
2009	46143,7	32169,8	12806,0 ⁴	8340,9 ⁴	0,28 / 0,18	0,40 / 0,26	
2010	45962,9	32130,1	12477,1 ⁶	10533,6 ⁶	0,27 / 0,23	0,39 / 0,33	

¹ Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.

² Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.

³ Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.

⁴ Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.

⁵ Статистична інформація www.ukrstat.gov.ua

⁶ 2010 рік - Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011.

**Перелік 15 країн світу з найвищими воєнними витратами
у 2010 році.**

The 15 countries with the highest military expenditure in 2010						
Spending figures are in US\$, at current prices and exchange rates. Countries are ranked according to military spending at Market Exchange Rates (MER). Figures for military spending at Purchasing Power Parity (PPP) exchange rates are also given for information.						
Rank	Country	Spending MER (\$b.)	Change, 2001-2010 (%)	Share of GDP, (%, est.) ^a	World share (%)	Spending PPP (\$b.) ^b
1	USA	698	81.3	4.8	43	698
2	China	[119]	189	[2.1]	[7.3]	[210]
3	UK	59.6	21.9	2.7	3.7	57.6
4	France	59.3	3.3	2.3	3.6	49.8
5	Russia	[58.7]	82.4	[4.0]	[3.6]	[88.2]
Sub-total top 5		995			61	
6	Japan	54.5	-1.7	1.0	3.3	43.6
7	Saudi Arabia ^c	45.2	63.0	10.4	2.8	64.6
8	Germany	[45.2]	-2.7	[1.3]	[2.8]	[40.0]
9	India	41.3	54.3	2.7	2.5	116
10	Italy	[37.0]	-5.8	[1.8]	[2.3]	[32.2]
Sub-total top 10		1 219			75	
11	Brazil	33.5	30	1.6	2.1	36.2
12	South Korea	27.6	45.2	2.8	1.7	40.8
13	Australia	24.0	48.9	2.0	1.5	17.3
14	Canada	[22.8]	51.8	[1.5]	[1.4]	[19.4]
15	Turkey	[17.5]	-12.2	[2.4]	[1.1]	[23.9]
Sub-total top 15		1 344			82	
World		1 630	50.3	2.6	100	

[] = estimated figure; GDP = gross domestic product.

^a The figures for national military expenditure as a share of GDP are for 2010, and are based on estimates for 2010 GDP from the IMF World Economic Outlook, October 2010.

^b The figures for military expenditure at PPP exchange rates are estimates based on the ratio of PPP to MER-based GDP projections for 2010 from the IMF World Economic Outlook, October 2010. Thus, military expenditure figures at MER rates have been multiplied by the same ratio to obtain the PPP estimates.

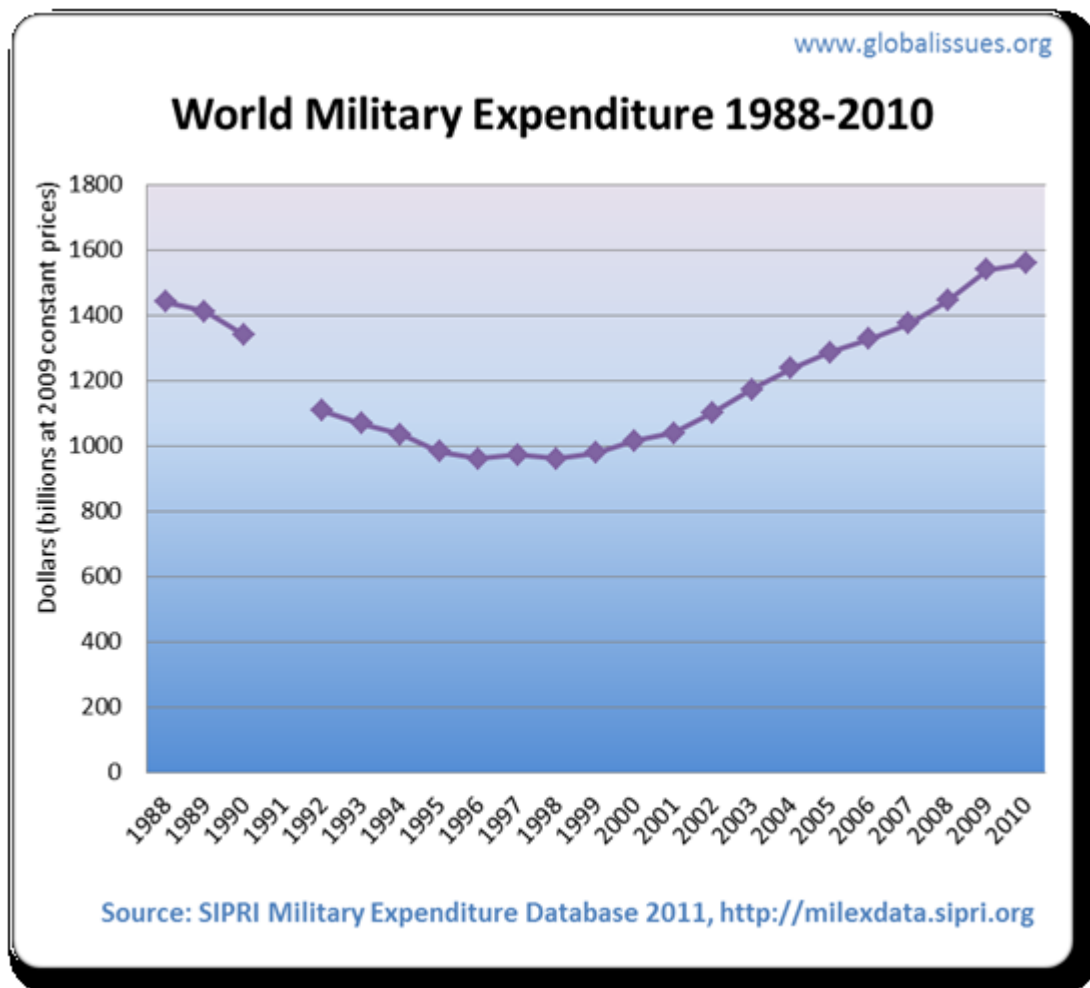
^c The figures for Saudi Arabia include expenditure for public order and safety and might be slight overestimates.

Sources: SIPRI Military Expenditure Database, <<http://www.sipri.org/databases/milex/>>; and International Monetary Fund, *World Economic Outlook* database, October 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>.

Даний список складений Стокгольмським міжнародним інститутом досліджень проблем миру у 2010 році

Download the SIPRI factsheet on military expenditure for 2010
<http://www.sipri.org/research/armaments/milex>

Розмір світових воєнних витрат у 2010 році.

Даний список складений Стокгольмським міжнародним інститутом досліджень проблем миру у 2010 році

Global military expenditure stands at over \$1.6 trillion in annual expenditure at current prices for 2010 (or \$1.56 trillion dollars at constant 2009 prices), and has been rising in recent years.

<http://cdn1.globalissues.org/i/military/11/world-spending-88-10.png>
<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>

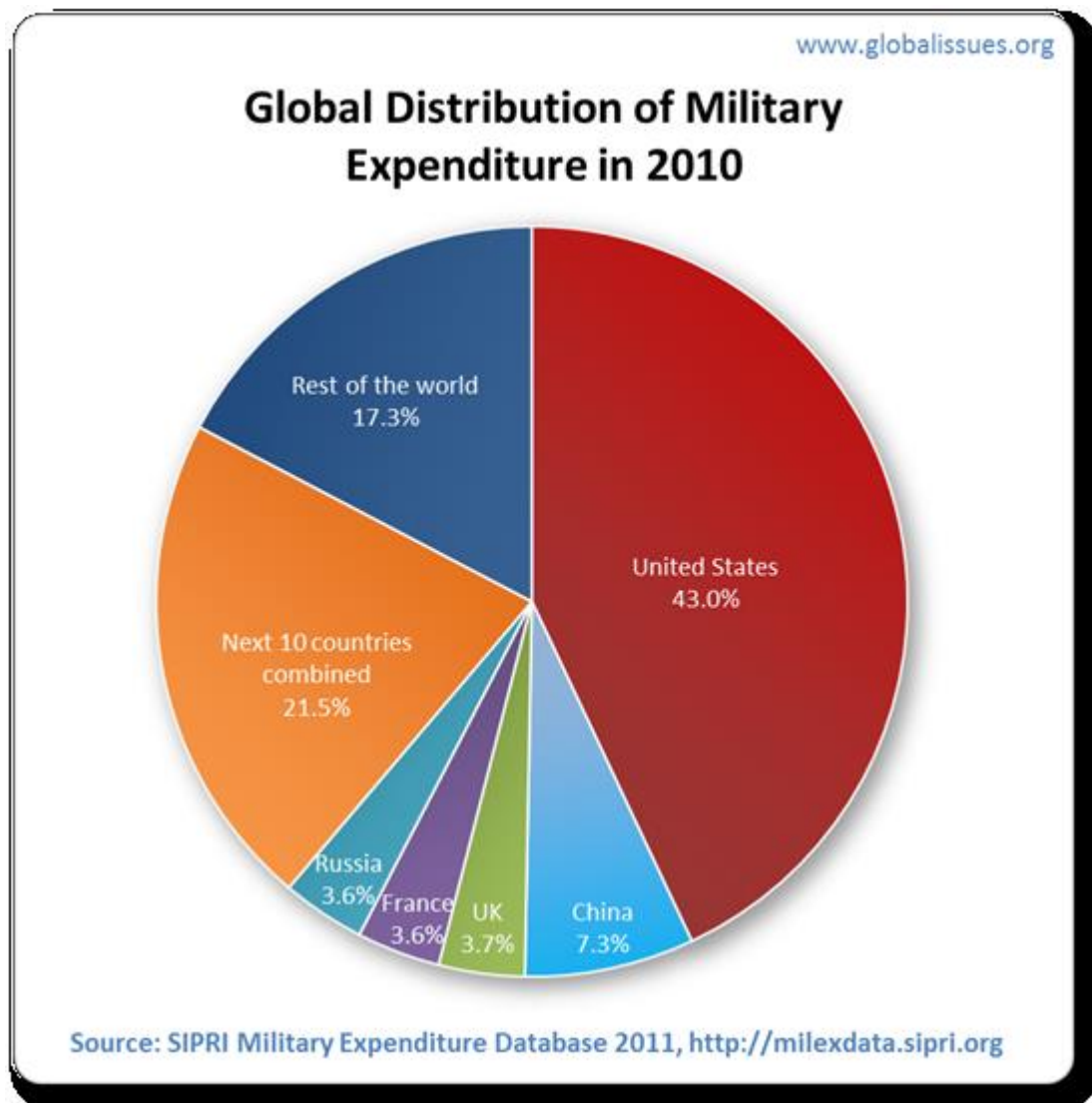
Summarizing some key details from the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)'s recent trends summary¹:

World military expenditure in 2010 is estimated to have reached \$1.62 trillion in current dollars;

This represents a 1.3 per cent increase in real terms since 2009 and a 50 per cent increase since 2001;

This corresponds to 2.6 per cent of world gross domestic product (GDP), or approximately \$236 for each person in the world;

The USA with its massive spending budget, is the principal determinant of the current world trend, and its military expenditure now accounts for just under half of the world total, at 43% of the world total

Даний список складений Стокгольмським міжнародним інститутом досліджень проблем миру у 2010 році
<http://cdn1.globalissues.org/i/military/11/country-distribution-2010.png>

SIPRI has commented in the past on the increasing concentration of military expenditure, i.e. that a small number of countries spend the largest sums. This trend carries on into 2010 spending. For example,

The 15 countries with the highest spending account for over 82% of the total;

The USA is responsible for 43 per cent of the world total, distantly followed by the China (7.3% of world share), UK (3.7%), France (3.6%), and Russia (3.6%):

Література

1. Закон України „Про оборону” від 06.12.1991 № 1932-ХІІ стаття 2. Газета Голос України від 25.12.1991
2. Закон України від 22.12.05 №3284-IV «Про чисельність Збройних Сил України на 2006 рік»
3. Закон України від 19.09.06 №154-V «Про чисельність Збройних Сил України на 2007 рік»
4. Закон України від 12.02.08 №125-VI «Про чисельність Збройних Сил України на 2008 рік»
5. Закон України „Про чисельність Збройних Сил України на 2011 рік” від 12 травня 2011 року №3312-VI
6. Закон України „Про чисельність Збройних Сил України на 2012 рік” від 20 вересня 2011 року №3742-VI
7. Ахромеев С.Ф. Военный энциклопедический словарь/ Председатель Главной редакционной комиссии С.Ф. Ахромеев.- М.: Воениздат, 1986. – 863с.
8. Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997. - 383 с: іл.
9. Гальчинський А.С. Основи економічних знань: Навчальний посібник/ А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – 2-ге видання перероблене і доповнене – К.: Вища школа 2002. – 543с.
10. Доктор Харі Букур-Марку Фінансове планування і розподіл ресурсів у сфері оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, ВіллемаФ. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.202
11. Доктор Яан Арведс Трапанс Демократія, безпека і оборонне планування. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, ВіллемаФ. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.
- 12.Ермаков С.М. Экономика Вооружённых Сил СССР: Учебное пособие/ С.М.Ермаков - М.: Военное издательство 1989.- 216с
- 13.Єщенко П.С. Сучасна економіка: Навчальний посібник/ П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін – К.: Вища школа, 2005. – 325с. (4)
- 14.Лекторский В.А. Субъект, объект, познание.- М.:Наука, 1980.- 360с.
- 15.Лисицин Н.А. ”Экономика, организация и планирование промышленного производства”, Минск, ”Вышэйшая школа”, 1990г.
- 16.Маркс К., Энгельс Ф.,Собрание сочинений 2-ге видання Т.20. с.173.

17. Міхалі Замборі Економічно ефективно управління і витрати на оборону. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, Віллема Ф. Ван Ікелена. Розбудова безпеки і оборони. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.с.209
18. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник: За редакцією доктора економічних наук, професора С.В.Мочерного – К.: Femina 1995. – 368с.
19. Мунтіян В.І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. - К.: НДФІ, 1998. – 464с.
20. Огарков Н.В. Советская военная энциклопедия: В 8 т. Председатель главной редакционной комиссии Огарков Н.В..-М.: Воениздат, 1976-1980. – Т.8.- С.567.
21. Селетков С.Г. Соискателю учёной степени.- 3-е издание-Ижевск: ИЖГТУ, 2000.- 176с.
22. Смаглюк В.І. До питання про об'єкт і предмет науки, яка обслуговує військову справу // Наука і оборона.- 2005.- №3.- С.51-54.
23. Філіп Х.Флурі Розбудова безпеки і оборони. Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із застосування інститутів оборони і безпеки. За редакцією Філіпа Х.Флурі, Віллема Ф. Ван Ікелена. Женева-Київ 2006 Женевський центр демократичного контролю над збройними силами за підтримки Центру міжнародної політики безпеки Швейцарського федерального міністерства закордонних справ.
24. Фролова И.Е. Философский словарь/ Под редакцией И.Е.Фролова.-М.: Политиздат, 1987.
25. Щорічник «Біла книга 2006: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України. – 2007.
26. Щорічник «Біла книга 2007: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. За редакцією Центру Разумкова. – Київ: Міністерство оборони України – 2008.
27. Щорічник «Біла книга 2008: оборонна політика України» / підготовлений авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2009.
28. Видання «Біла книга – 2009. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2010.
29. Видання «Біла книга – 2010. Збройні Сили України» / підготовлене авторським колективом працівників Міністерства оборони та

- Генерального штабу Збройних Сил України. – Київ: Міністерство оборони України – 2011
30. Довідник здобувача наукового ступеня .-К.: Голока, 2003.
 31. Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам. Введене в дію Наказом Міністра оборони України №260 від 11.06.2008 року.
 32. Матеріали брифінгу заступника Міністра оборони Мунтіяна Валерія Івановича від 29 березня 2004 року: “Необхідність реформування ЗСУ на сучасному етапі.”
 33. Стенограма двадцять сьомого засідання, сесійний зал Верховної Ради України 12 листопада 2002 року виступ Міністра оборони Шкідченко В.П.
 34. «Вооруженные силы: сокращение? нет, реформирование!» Министр обороны Украины отвечает на вопросы читателей и корреспондента “Сегодня”. Александр Ильченко газета «Сегодня» от 14 апреля 2004 года №83 (1727).
 35. Директор Департаменту фінансів МО України Іван Марко: „Зараз говорити про будь-які затримки фінансування, зокрема, за соціальними виплатами, жодних підстав немає”. Народна армія № 4 від 7.11.2005
 36. «Ставлення різних гілок влади до Міністерства оборони змінилося» «Київський телеграф» Народна армія від 20.09.2005 №174 (3328)
 37. Заступник Міністра оборони В’ячеслав Кредісов: «Потужностей у нас вистачає. Головне вміло ними скористатися» Народна армія від 20.09.2005 №107 (3261)
 38. Статистична інформація www.ukrstat.gov.ua
 39. Список стран по численности действующих войск на 2006 год <http://ru.wikipedia.org>
 40. SIPRI military expenditure database http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database